

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav jižní a centrální Asie

Indologický seminář

Bakalářská práce

Naděžda Nováková

Svátek Ganěš čaturthí v Maháráštre

The Festival Ganesh Chaturthi in Maharashtra

Praha 2017

Vedoucí práce: Mgr. Martin Hříbek, PhD.

Poděkování

Na tomto místě velmi děkuji vedoucímu práce Mgr. Martinu Hříbkovi, PhD. za jasné vedení, cenné rady a nesmírnou trpělivost.

Můj dík patří i všem pedagogům Ústavu jižní a centrální Asie, se kterými jsem se během studia setkala. Jejich erudovanost v oboru a laskavý přístup mi byly vždy vzorem a povzbuzením.

Poděkování patří i indickým přátelům, kteří mi ke Ganěšovi ukázali cestu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 24. srpna 2017

.....

podpis

Abstrakt

Cílem této bakalářské práce je představit božstvo Ganéšu neboli Ganapatiho v podtextu svátku Ganéš čaturthí. Práce je rozdělena do tří kapitol. První pojedná o historii Ganéši, a to od prvních zmínek o Ganapatim ve védském období až po jasné známky toho, že Ganéša má své místo vedle hlavních hinduistických božstev. První kapitola dále představí legendy o jeho narození, které jsou především v puránách, a bude se zabývat symbolikou Ganéši z různých úhlů. Druhá kapitola uvede téma púždy jak v obecné rovině, tak zaměřené na Ganéšu, a popíše různé způsoby uctívání Ganapatiho. Zmíněn bude soubor osmi hlavních chrámů Ganéši v Maharáštre nazvaný Aštavinájaka. Třetí kapitola bude věnována hlavnímu svátku Ganéši. Bude sledován vývoj festivalu Ganéš čaturthí a blíže uvedena postava Bála Gangádharma Tilaka, který stál u zrodu veřejných oslav Ganéši. Součástí poslední kapitoly bude popis průběhu svátku v Maharáštre, kde je tento festival mezi indickými státy nejvíce populární. K práci budou připojeny fotografie týkající se oslav Ganéš čaturthí, které autorka pořídila v Púne v období 2009-2012.

Klíčová slova

Ganéša, Ganéš čaturthí, Ganapati, svátek, hinduismus, púđa, Maharáštra, Gangádhar Tilak, symbolika

Abstract

The main objective of this bachelor thesis is to introduce the deity Ganesha also called Ganapati in the context of the festival Ganesh chaturthi. The thesis is divided into three main chapters. The first chapter deals with the history of Ganesha from the first references about Ganapati in the vedic period until the clear evidence that Ganesha has his place among the main hindu deities. The first chapter also introduces legends about his birth which can be mainly found in puranas and provides deep analysis of Ganesha symbols from different angles. The second chapter presents the term puja on general level as well as with the particular focus on Ganesha. Different types of worships of Ganesha are mentioned. Special attention is given to the eight main Ganesha temples in Maharashtra called Ashtavinayaka. The third chapter is dedicated to the main festival of Ganesha, the Ganesh chaturthi. The history of this festival is followed with the focus on Bal Gangadhar Tilak. The idea to celebrate Ganesha in public came from Tilak. How the festival is currently being celebrated in Maharashtra is described as well. Maharashtra is the most popular state in India regarding the celebration of Ganesh chaturthi. The photos linked with this festival are attached to the thesis. The pictures were taken by the author in Pune during the period 2009-2012.

Key words

Ganesha, Ganesh chaturthi, Ganapati, festival, hinduism, puja, Maharashtra, Gangadhar Tilak, symbols

Obsah

1	Úvod.....	6
2	Postava Ganéši.....	8
2.1	Místo Ganéši mezi indickými božstvy.....	8
2.2	Legendy o narození.....	17
2.3	Symbolika Ganéši.....	21
3	Uctívání Ganéši.....	26
3.1	Význam púdži.....	26
3.2	Uctívání Ganéši doma a na veřejnosti.....	29
4	Svátek Ganéš čaturthí.....	33
4.1	Historie svátku.....	33
4.2	Postava B. G. Tilaka v Maharáštre.....	34
4.3	Průběh oslav Ganéši.....	38
4.4	Symbol konce svátku.....	41
4.5	Popularita svátku v Indii a v zahraničních hinduistických komunitách.....	42
5	Závěr.....	44
6	Seznam použité literatury a internetových zdrojů.....	46
7	Fotografická příloha.....	50

1 Úvod

Postavu Ganéši nejde v Indii přehlédnout. Dá se říci, že je oblíbený napříč celou indickou společností bez ohledu na kasty. Moje cesta k tématu vedla přes pracovní pobyt v indickém Volkswagenu v Púně v roce 2009-2011, kdy jsem se přesvědčila, jak je svátek *Ganéš čaturthí* v Maháráštre populární. Měla jsem zde několikrát možnost tento svátek pozorovat, a to od přípravy sošek, stavbu pódíí na ulicích až po slavnostní večerní púdži a rozloučení se s Ganéšou ceremonií *Visardžan*. Po návratu jsem v roce 2012 začala studium indologie, neboť jsem cítila potřebu dát svým zážitkům hlubší základy.

V bakalářské práci se hlouběji zabývám původem tohoto hinduistického božstva, a to ve třech kapitolách. V první pojednávám o historických souvislostech Ganéši. Zmínky o Ganapatim se objevují již ve Rgvédu a dalších védských textech, avšak nejsou jasné souvislosti, zda se jedná o Ganéšu. V literatuře je Ganéša v raném stádiu spojován s démony ničícími úrodu nebo s Vinájaky jako negativní silou, kterou si bylo třeba usmířit. Uvedení Ganéši na scénu jako hinduistické božstvo v té podobě, jak ho známe dnes, přichází kolem 5. stol. n.l. za vlády Guptovců. Jsou to především purány, ve kterých se objevují příběhy o jeho narození a životě. Legendy se často prolínají nebo mají různé názvy, nicméně se téměř všechny shodují, že Ganéšovými rodiči byl Šiva s Párvatí. O tom, že Ganéša nebyl zplozen, nýbrž stvořen, a jak přišel ke sloní hlavě, píše v podkapitole o legendách spojených s narozením Ganéši. Velmi zajímavými příznivci Ganéši byl řád Gánapatjů založený v 10. stol. n.l., který zažíval rozkvět v 17. stol. a který má fungovat dodnes jako utajená společnost. Na hlubší analýzu jejího uctívání založeného především na tantrických rituálech nebyl v této práci prostor. Ganéša je uctíván i v džinismu a buddhismu. Stručně se zmiňuji o rozšíření kultu Ganéši i v dalších zemích Asie. Závěr první kapitoly patří symbolice Ganéši. Toto téma považuji z hlediska pochopení Ganapatiho za klíčové. Ganéša je hinduisty považován nejen za tradičního Pána překážek, které po oddaných přímlovách dokáže odstraňovat, nýbrž je to „první“ božstvo, které je třeba uctívat, aby se věřící mohl dostat k božstvu, které mu je blízké. Ganéša tak stráží brány. Nejen brány paláce bohyně Párvatí, nýbrž je i pánem Šivových zástupů a chrání pravdu před klamem. Symbolika Ganéši je ukrytá i v jeho těle. Ganéša má lidské tělo s velkým břichem a sloní hlavu. Na první pohled směšný vzhled představuje překážku pro málo pozorné. Pravý Ganéša je skrytý uvnitř.

V další části práce se zabývám tématem púdži, na kterou nahlížím v historických souvislostech, a to od védského období. Samostatná podkapitola je věnována uctívání Ganéši doma a na veřejnosti, kde pojednávám o tom, jak je Ganéša uctíván hinduisty v každodenním

životě. Dále se zde zaměřuji na osm Ganéšových chrámů *Aštavinájaka* poblíž Púny, které jsou považovány za posvátné „samy o sobě“. Malé červené sošky, které jsou dnes ústředním místem chrámů, se podle legend zjevily bez lidského přičinění. Každý z chrámů má velmi zajímavou historii a legendy s nimi spojené. I toto téma však přesahuje rozsah bakalářské práce.

Poslední kapitola, podle které byla i tato práce pojmenována, pojednává o nejdůležitějším svátku věnovanému Ganéši *Ganéš čaturthí*. Ganéša je dnes nejvíce populární v Maháráštre. Za svého patrona si jej zvolil v 17. stol. sjednotitel Maráthů Šivádží a tuto tradici poté převzali Péšvové. Na konci 19. století, kdy se v Indii vzedmulo hnutí za nezávislost, se Ganéša stal národním symbolem a svátek se začal slavit veřejně. O jeho rozšíření se zasloužil především Kéšav Gangádhar Tilak, jehož postavou se podrobně zabývám. V boji za nezávislost se opíral o indické tradice a prosazoval heslo „Ganéša jako bůh pro všechny“. V další části kapitoly popisují průběh tohoto desetidenního svátku a púdžu, ke Ganéšovi. Svátek *Ganéš čaturthí* je dnes oblíbený v celé Indii a slaví ho i hinduistické komunity v zahraničí.

V cizojazyčné literatuře je mnoho pramenů týkající se Ganéši. Téma Ganéši má více rovin a často svádí ke spekulacím nebo přehnaně mýtickým pohledům. Neocenitelnými průvodci v odhalování této postavy mi byli kromě dalších autorů americký religionista Paul B. Courtright, který se Ganapatim zabývá již 30 let a John A. Grimes, který Ganéšu v knize *Song of the Self* uvedl naprosto netradičně a dokázal najít most mezi Ganéšou z legend a laskavým Ganéšou současnosti. Za zmínku rozhodně stojí i americký historik Robert L. Brown, který Ganéšovu historii a praktiky spojené s jeho uctíváním, pojal z hlediska vědy.

V práci se vyskytuje hodně jmen pocházejících ze sanskrtu. V textu práce je uváděn jejich populární přepis, přičemž v poznámce pod čarou jsem se snažila uvést původní slovo ve vědeckém přepisu s překladem do češtiny. Slova nebo názvy, která v češtině nejsou ustálená, jsou vyznačena kurzívou.

2 Postava Ganéši

2.1 Místo Ganéši mezi indickými božstvy

Jméno Ganéša neboli Ganapati vychází ze sanskrtu a znamená vůdce zástupů.¹ Jak uvádí americký religionista John A. Grimes, historii Ganéši je téměř nemožné vystopovat. Jeho kořeny a vývoj jsou plné náznaků, spekulací a intuitivních dohadů. Zmiňuje se, že většina současných autorů se shoduje v tom, že první doložené texty a archeologické nálezy týkající se Ganéši v té podobě, jak ho známe dnes, pocházejí z období mezi 2.-5. stol. n. l. Na druhou stranu ortodoxní vyznavači Ganéši se přiklánějí k jeho védskému původu.² Profesor indických a jihoasijských studií na Kalifornské univerzitě v Los Angeles Robert Brown se o Ganéšovi zmiňuje jako o oblíbeném božstvu (ištadévatá)³, které je uctíváno věřícími, aby se jim otevřela cesta k jinému bohu nebo aby se jeho prostřednictvím dostavilo štěstí nebo úspěch.⁴

Pečetidla a sošky s motivem

slona nalezené v Harrapě z asi 3. tis. př. n. l.⁵ a bronzová soška se sloní hlavou z 1. tis. př. n. l. objevená v Luristánu v západním Íránu dokazují, že slon byl v těchto civilizacích uctíván stejně jako býk.⁶ Jeho jméno se objevuje již ve védách jako *Ganéšvara*⁷ či *Ganaséna*.⁸ Ve Rgvédě z ca. 2. tis. př. n. l. najdeme dvakrát označení „vůdce zástupů“, avšak nikoliv ve spojení s dnešním Ganéšou. Verš v druhé knize Rgvédu začínající *gaṇānām tvā gaṇapatīm*

---

¹ *gaṇa* = zástup, skupina, třída, armáda; *īṣa* = pán nebo mistr; *pati* = vůdce, mistr, pán, vládce. Všechny další etymologické a lingvistické poznámky se týkají sanskrtských slov. Pro jejich překlad jsem čerpala z tohoto zdroje: Monier-Williams. *Sanskrit-English Dictionary*, 1872. In: UNI KOELN. [online]. [cit. 2017-07-25] <http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/scans/MW72Scan/2014/web/webtc2/index.php>.

² Grimes, John A. *Ganapati: Song of the Self*. New York. SUNY Press, 1995, s. 15.

³ Skt. *iṣṭa* - uctíváný, respektováný, žádaný, milý; *devatā* - božstvo.

⁴ Brown, Robert L. *Ganesh: Studies of an Asian God*. New York. SUNY Press, 1991, s. 1.

⁵ Viz například tato databáze fotografií archeologických nálezů: Elephant - Ancient Indus Civilization objects and related motifs. In: *Harappa* [ONLINE]. [cit. 2017-07-30]. Dostupné z : <https://www.harappa.com/category/slide-subject/elephant>

⁶ Subraminiaswami, Sivaya. *Loving Gaṇeśa*. Kaapa. Himalayan Academy Publications, 2000. s. 267.

⁷ Skt. *gaṇa* = zástup, skupina; *īvara* = král, mistr, pán; *gaṇeśvara* = král zástupů

⁸ Skt. *senā* = armáda, vojsko; *gaṇasenā* = armáda zástupů

havāmahe (RV 2.23.1)⁹ zmiňuje název *Brahmanaspati*,¹⁰ pod kterým se Ganéša uctívá dodnes nebo *Brhaspati*¹¹. Ale kdo je *Brhaspati*, ptá se Grimes. Tvůrce slova, dárce vědění, otec bohů, kněz, který komunikuje s bohy v zájmu lidských bytostí a chrání je proti překážkám.¹²

Další verš v desáté knize Rgvédu (RV 10.112.9) uvádí jméno *Ganapati*. Někteří autoři poukazují, že se spíše jedná o Indru, védského boha Rudru nebo Šivu.¹³ Postava má často kvality dobrého učitele a věrného bojovníka.

I v Jadžurvédě, konkrétně v *Maitrājaniya samhite* a *Taittirīya áranjace*, jsou verše odkazující na božstvo s klem (*dantin*)¹⁴, se sloní tváří (*hastimukha*)¹⁵ nebo se zakřiveným chobotem (*vakratuṅḍa*)¹⁶.¹⁷

Dřívější zobrazení boha se sloní hlavou včetně této podoby na indo-řecké minci¹⁸ či soch z Mathury (1-3. stol. n. l.)¹⁹ spíše reprezentují sloního démona nebo předchozí aspekt Ganéši jako poloboha *Vinájaku*²⁰, tvůrce překážek, Ganéšovi se však nápadně podobají.²¹ Mezi autory, kteří se věnují postavě Ganéši, panuje shoda, že jeho prvky lze vysledovat v animistické tradici předárského sloního božstva. Lesní kmeny si toto božstvo usmířovaly

---

⁹ Grimes, *Song of the Self*, s.xiii. Překlad verše je uveden takto : *Vzýváme Tě, Vůdce všech zástupů, Pane všech.*

¹⁰ *brāhmaṇa* = bráhman, kněz; *pati* = vůdce, mistr, pán, vládce; *brāhmaṇaspati* = vůdce bráhmanů
Internetová encyklopedie humanitních oborů. [ONLINE]. [cit. 2017-08-2]. Dostupné z :
<http://www.iencyklopedie.cz/brahman/> uvádí tutu definici pojmu «bráhman » : *V upanišdách znamená tento ústřední pojem indických náboženství nejvyšší bytost. Je to jakási světová duše, která je uvědomělá, věčná, nekonečná, všudypřítomná a je duchovní prapříčinou vesmíru i všeho individuálního bytí.*

¹¹ Skt. *bṛh-*, *bṛīhati* = růst, usilovat, slzet; *pati* = vůdce, mistr, pán, vládce; *bṛhaspati* = pán tvoření

¹² Grimes, *Song of the Self*, s. 17-18.

¹³ Paul B. Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, New York. Oxford University Press, 1985. s. 8 - 9.

¹⁴ Skt. *danta* = zub, kel; *dantin* = ten s klem

¹⁵ Skt. *hastin* = slon; *mukha* = ústa, přední strana

¹⁶ Skt. *vakra* = zakřivený; *tuṅḍa* = chobot

¹⁷ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 9.

¹⁸ Brown, *Studies of an Asian God*, s. vii.

¹⁹ Grewal, Royina. *The Book of Ganesh*, Delhi. Penguin Global Ltd, 2014, s. 6 - 7.

²⁰ Skt. *vinayati* = odstranit, nést, způsobit

²¹ Vinájakové se objevují v raných hinduistických textech (např. *Mánava Grhjasútra*) jako zlovolná síla, kterou si je třeba usmířit

před zničením úrody. Jeho uctívání pravděpodobně postupně přešlo v prosby o ochranu proti všem těžkostem. Démon se sloní hlavou, *Vighna asura*²², měl být vůdce zlovolných Vighnů, který tvořil překážky. A to jako prehlivý polobůh, který narušuje bohoslužby za účelem kazit radost z rituálů bohům, kteří nejsou dostatečně pozorní. V tomto atributu lze vidět zárodek Ganéši, který odhaluje předstírání a podporuje pravou zbožnost.

Ganéša se však neobjevuje v eposech. Český orientalista a indolog Karel Werner uvádí, že Ganéša je bůh zjevně mimovédského původu a vynořil se během přerodu bráhmánismu v hinduismus z domácích předárijských proudů lidového uctívání slona.²³ Ganéša se dostává mezi hlavní hinduistické bohy relativně pozdě, a to kolem 5. stol. n. l. za vlády Guptovců v době raných purán. Z poloboha se postupně stává bohem jako syn Šivy a Párvatí, kterého Šiva ustanovuje, aby udržoval kosmický řád. Negativní role přechází v pozitivní. Ganéša, který byl předtím vzýván, aby nepůsobil potíže, je nyní uctíván, aby chránil své oddané proti všem těžkostem a zlu.

Uctívání pětice hlavních indických bohů Šivy, Višnu, Súrji, bohyně Déví a Ganéši, tzv. *pañčájatana*²⁴ púdžu, zpouzarizoval filozof Ádi Šankaráčárja, který žil v 8. stol. n. l.²⁵ Tito bohové znázorňují pět prvků jedné podstaty a ztělesňují pět kosmických prvků - vodu, vzduch, oheň, zemi a éter. Ganéša symbolizuje vodu. Jedná se o smártofskou tradici v hinduismu založenou na textech odvozených z véd, do kterých patří především purány.²⁶ Courtight kriticky uvádí, že *"... puránské texty si jsou vědomy nepřijemného rozdílu mezi zlovolnými silami Vinájaky, který překážky klade, a pozitivními činy Ganéši, který překážky odstraňuje. Purány se pokoušejí skrýt negativní původ Ganéši jako démona chytrým používáním nesprávné etymologie jména Vinájaka."*²⁷

²² Skt. *vighna* = překážka; *asura* = démon

²³ Werner, Karel. *Malá encyklopedie hinduismu*, Brno. Atlantis, 1996, s. 84.

²⁴ Skt. *pañca* = pět; *yatana* = akt usilovného konání

²⁵ Bühnemann, Gudrun. *Mandalas and Yantras in the Hindu Traditions*, Leiden. Brill Academic Publisher, 2003, s. 60.

²⁶ Flood, Gavin D. *An Introduction to Hinduism*, Cambridge. Cambridge University Press, 1996, s. 113, 134.

²⁷ Courtight, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 134-135. Ganéša má silné spojení se světem démonů ve jméne Vinájaka. Etymologicky je jméno odvozeno od prefixu *vi-* = směrem ven, pryč a kořene *nī-* = vést, tj. *vināyaka* = ten, kdo odvádí pryč nebo nechává zbloudit. Vinájakové byli považováni za škodolibé tvory kladoucí překážky, jejichž zlý vliv bylo možné vyrušit správným konáním rituálů. Purány a jejich legendy se u jména Vinájaka naopak opírají o způsob zrození Ganéši, který byl zplozen „bez manžela“, *vinā* = bez, *nāyaka* =

Podle legendy²⁸ má však Ganéša mezi bohy přesto v jistém smyslu prvenství. Pokud někdo chce přistoupit k Šivovi, musí nejprve oslovit Ganéšu. Šiva měl být pánem vší existence. Jelikož prodléval nepřetržitě v božských stavech, bylo pro všechny bohy i ostatní bytosti velmi obtížné jej oslovit. Museli trávit dlouhé hodiny v modlitbách a zpěvem hymnů, aby Šiva opět získal běžný stav vědomí. Obrátili se proto k Brahmovi. Ten záležitosti pověřil Višnu. Višnu měl Šivu přesvědčit, aby za sebe jmenoval nového Ganapatiho. Navrhl, aby byl vybrán jeden ze synů Šivy – Kártikéja nebo Lambódara a ti soutěžili, který z nich dříve obletí vesmír. Vítěz měl získat titul Ganéša. Po startu Kártikéja rychle odletěl na svém rychlém pávovi, aby byl co nejrychleji zpět. Ganéša však zůstal sedět na své myši, aniž by se pohnul z místa a ještě více uctíval nohy svého otce Šivy a matky Párvatí. Všichni se divili, proč neplní úkol. Ganéša odvětil, že úkol již dokončil a vesmír obletěl, neboť všechnen svět jeví a tvarů je pouze projevem jeho božské matky a božského otce. Že uctíváním rodičů získá stejné zásluhy, jako kdyby letěl kolem zeměkoule. Účastníci byli potěšeni jeho moudrostí a oddaností a Višnu mu na čelo udělal znamení²⁹ jako symbol vítězství. Višnu rozhodl, že od této chvíle by měly všechny bytosti před začátkem každého konání požádat Ganéšu o přízeň. V příběhu se objevuje motiv chytrosti zavalitého Ganéši, který často často kontrastuje s menším důvtipem jeho bratra, který však má jako bůh války atletickou postavu.

V 10. stol. n. l. vznikl řád Gánapatjů, jehož příznivci považovali Ganéšu za nejvyšší bytost a stvořitele kosmu, který propůjčuje všechny dary a odstraňuje překážky. Uvnitř Gánapatjů, kteří mají jako utajovaná sekta působit dodnes, existuje šest podskupin, které uctívají různé formy Ganéši a používají různé mantry a jantry, rituální diagramy a tantrické praktiky.³⁰ Gánapatjové uctívají Mórāju Gósáviho, který žil v Mórgáónu poblíž Púny na přelomu 16. a 17. století. Gósávi přeměnil Ganapatje ve významné náboženské hnutí. Jeho syn Čintámáni, oddaný vyznavač Ganéši, se zasadil o vystavění jeho chrámů v *Théuru* a *Raňdžangáónu*³¹.

---

manžel, vůdce. Uznávají však, že teprve poté, co Šiva po vzájemném boji připravil Ganéšu o hlavu, je Ganéša připraven, aby se dostal do Šivovy božské družiny a stal se „Pánem zástupů“.

²⁸ Ibid., s. 79. Primární zdroj: *Skanda purána* (SkP I.I.10.29-38). Příběh, který uvádím je převzat z Brown, *Studies of an Asian God*, s. 4.

²⁹ Skt. *tilaka* = znak, ornament

³⁰ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 217 - 226.

³¹ O osmi posvátných chrámech Ganéši, tzv. *Aštavinájaka* se blíže zmiňuji v kapitole 3.2.

Za působení Gánapatjů se literatura o Ganéšovi výrazně rozrostla. Vznikly nové upanišady a purány. Hlavními texty Gánapatjů jsou *Mudgala purána*, *Ganéša purána*, *Brahma purána*, *Brahmánda purána* a *Ganapati upanišada* (někdy uváděná jako *Atharvaširša upanišada*). Každý z textů oslavuje Ganéšu na jiném principu. Grimes uvádí celkem 19 purán, ve kterých se Ganéša objevuje.³² Níže blíže rozebírám *Mudgala puránu* a *Ganéša puránu*, které jsou v souvislosti s Ganéšou nejvíce citované. Jejich texty jsou propojeny a citují se z nich verše během svátku *Ganěš čaturthí*.³³

Mudgala purána obsahuje příběhy o Ganéšovi a rituální poučky. Pochází z 12.-16. století a její text se vyvíjel až do 18. stol., kdy došlo k většímu rozšíření uctívání Ganéši na území dnešní Maháráštry. Purána představuje v podstatě dialog mezi Dakšou³⁴, synem Brahmy a světcem Mudgalou. Ganéša je v této puráně uznáván jako „nejvyšší realita bytí“ a text jej představuje ve 32 formách (inkarnacích). Osm z nich má být nejdůležitějších. Během jednotlivých vtělení Ganéša bojuje s démony a má v nich různá jména.

- 1) *Vakratunda* (Ten se zahnutým chobotem)³⁵ představuje ztělesnění formy Brahmana. Úkol inkarnace je překonat démona žádosti *Mátsarjásuru*³⁶. Jízdním zvířetem³⁷ Ganéši je v této inkarnaci lev.
- 2) *Ékadanta* (Ten s jedním klem)³⁸ jako ztělesnění nejvyšší pravdy má v této inkarnaci překonat démona domýšlivosti *Madásuru*³⁹. Ganéšovo jízdní zvíře je myš.
- 3) *Mahódara* (Ten s velkým břichem)⁴⁰ v tomto vtělení představuje moudrost Brahmana. Ganéša překonává démona iluzí *Móhásuru*⁴¹ a jízdním zvířetem je opět myš.

---

³² Grimes, *Song of the Self*, s. 51 -52.

³³ Při popisu purán jsem vycházela z: Grimes, *Song of the Self*, s. 101 - 110; Courtright, *Ganesha, Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 153, 214, 220 – 221.

³⁴ Skt. *dakṣa* = chytrý

³⁵ Skt. *vakra* = zahnutý; *tuṅḍa* = chobot

³⁶ Skt. *mātsarya* = žádostivost, žárlivost; *asura* = démon

³⁷ Skt. *vāhana* = vozidlo, kočár, převážet

³⁸ Skt. *eka* = jeden; *danta* = zub, kel

³⁹ Skt. *mada* = arogance, domýšlivost; *asura* = démon

⁴⁰ Skt. *maha* = velký, mocný; *udara* = břicho, žaludek

⁴¹ Skt. *moha* = iluze, pomýlení; *asura* = démon

- 4) *Gadžavaktra* (Ten se sloní tváří)⁴² nebo *Gadžánana* (Ten s ústy slona)⁴³, protějšek *Mahódary*. Účelem inkarnace je překonat démona chamtivosti *Lóbhásuru*⁴⁴, Ganéšovo jízdňí zvíře je myš.
- 5) *Lambódara* (Ten s povislým břichem)⁴⁵, první ze čtyř inkarnací odpovídající stavu, kde jsou tvořeni puránští bohové. Odpovídá *šakti*⁴⁶, čisté síle Brahmana. Účelem je překonat démona zlosti *Kródhásuru*⁴⁷. Ganéšovo jízdňí zvíře je myš.
- 6) *Vikata* (Obrovský)⁴⁸, odpovídá bohu slunce *Súrjovi*⁴⁹, ztělesnění světelné povahy Brahmana. Účelem je překonat démona žádostivosti *Kámásuru*⁵⁰. Ganéša zde jezdí na pávu.
- 7) *Vighnarádža* (Král překážek)⁵¹, odpovídá Višnuovi a představuje zachování povahy Brahmana. Účelem je překonat démona pýchy *Mamásuru*⁵². Jízdňím zvířetem Ganéši je nebeský had Šéša.
- 8) *Dhúmravarna* (Šedý)⁵³, odpovídá Šivovi, ztělesnění destruktivní povahy Brahmana. Účel inkarnace je boj s démonem arogance *Abhimánasurou*⁵⁴. Jízdňím zvířetem Ganéši je myš.

Ganéša purána obsahuje mytologii a filozofii spojenou s Ganéšou. Byla sepsána ve 13.-18. století, kdy v jižní Indii vládli muslimští panovníci. Oslavuje Ganéšu jako

⁴² Skt. *gaja* = slon; *vaktra* = tvář

⁴³ Skt. *gaja* = slon; *ānana* = ústa

⁴⁴ Skt. *lobha* = žádost, chamtivost, netrpělivost; *asura* = démon

⁴⁵ Skt. *lamba* = povislý, široký; *udara* = břicho

⁴⁶ Skt. *śakti* = síla, energie; někdy ve významu aktivní síly božstva personifikované jako jeho manželka, která může být uctívána pod různými jmény.

⁴⁷ Skt. *krodha* = zlost, hněv; *asura* = démon

⁴⁸ Skt. *vikaṭa* = neforemný, obrovský

⁴⁹ Skt. *sūrya* = slunce

⁵⁰ Skt. *kāma* = žádostivost, sexuální touha; *asura* = démon

⁵¹ Skt. *vighna* = překážka; *rāja* = král

⁵² Skt. *mama* = můj; ego; *asura* = démon

⁵³ Skt. *dhūmra* = šedý; *varṇa* = barva, třída

⁵⁴ Skt. *abhimāna* = pýcha, arogance; *asura* = démon

nejuctívanějšího boha hinduismu. Jako boha začátku pro všechny jeho tradice – šivaismus, višnuismus, šaktismus a smártismus. Text spojuje prvky Ganéši jako zlovolného démona Vinájaku a védské principy do rámce bhakti (oddaného uctívání). Tato purána je představuje jeden z klíčových textů sekty Ganapatjů. V textu purány je i oslavná píseň na Ganéšu jako nejvyššího pána *Ganéša gítá*⁵⁵ sepsaná po vzoru *Bhagavadgíty*. Dvě velká vyprávění v puráně jsou *Upásaná khanda*⁵⁶ a *Krídá khanda*⁵⁷.

Upásaná khanda s 92 kapitolami rozebírá teologii a uctívání. Obsahuje stótru, která je zdrojovým textem pro jednu z nejznámějších verzí hymnu, který vyjmenovává 1000 jmen a atributů Ganéši, *Ganéša sahasranáma*⁵⁸. Tato kniha se zmiňuje o dvou typech uctívání. Prvním z nich je meditace a mystická kontemplace na nevyšší Jsoucnu (*nirguna*). Druhý typ představuje uctívání konkrétního zobrazení boha, (*saguna*)⁵⁹, které je ozdobeno květinami, a jsou mu předkládány obětiny.⁶⁰ *Krídá khanda* mající 155 kapitol je zaměřená na mytologii a genealogii a vypráví o Ganéšovi ve čtyřech věcích neboli jugách.⁶¹

---

⁵⁵ Skt. *gītā* = píseň

⁵⁶ Skt. *upāsana* = bohoslužba, počest, uctívání, sedět u; *khaṇḍa* = část, díl, kapitola

⁵⁷ Skt. *krīḍa* = potěšení, hra; *khaṇḍa* = část, díl, kapitola

⁵⁸ Skt. *sahasra* = tisíc; *nāma* = jméno

⁵⁹ Skt. *nirguṇa* = uctívání nejvyššího božství bez jakékoli formy a prvků; *saguṇa* = opak pojmu nirguna, bůh nebo božstvo je uctíváno v podobě obrazu, sochy či jiného znázornění. Zdroj: Prentiss, Karen Pechilis. *The Embodiment of Bhakt*. Oxford. Oxford University Press, 2000. s. 21.

⁶⁰ O obětních darech se zmiňují v kapitole 3.1.

⁶¹ Skt. *yuga* = časový cyklus, věk světa, eón, generace. *Juga* představuje podle hinduistické kosmologie věk, nejmenší jednotka času. Čtyři jugs tvoří mahájugu (*mahā* = velký), jejichž nižší jednotky jsou: zlatý věk (*krtajuga* neboli *satjajuga*; *satya* = pravda) trvající 1 780 000 let, stříbrný věk (*trétajuga*) v délce 1 296 000 let, bronzový věk (*dváparajuga*) trvající 864 000 let a věk železný (*kalijuga*; tento termín nemá souvislost se jménem bohyně Kálí) v délce 432 000 let. Věky jsou pojmenovány podle staré hry v kostky. S nástupem nové jugs se každý aspekt lidského života zhoršuje a upadá morálka. Nyní žijeme v *kalijuze*, nejhorším věku, po kterém má opět nastoupit věk zlatý. Mahájugs se cyklicky střídají. Proces střídání věků směřuje k nekonečnu. Po mnoha sériích se vesmír rozpustí (*pralāya*). V džinismu existuje podobný koncept věků, avšak pod jinými jmény. Zdroj poznámky: Jones, Constance A., Ryan, James D. *Encyclopedia of Hinduism*. New York. Infobase Publishing, 2006. s. 517-518

- *Krtajuga* (zlatý věk)⁶² představuje Ganěšu jako mýtického *Vinájaku*⁶³ neboli ničitele bludu *Móhótkatu*⁶⁴, který má deset paží, je velký, štědrý a jízdním zvířetem je lev. *Vinájaka* zde symbolizuje skupinu čtyř démonů kladoucí překážky, které si však šlo snadno usmířit.⁶⁵
- *Trétájuga* (druhý věk)⁶⁶ popisuje Ganěšu jako pána *Majúréšvaru*⁶⁷, který má šest paží a jízdním zvířetem je páv.
- *Dváparajuga* (věk pochybnosti)⁶⁸ symbolizuje Ganěšu jako *Gadžánanu* (Toho s tváří slona)⁶⁹, narozeného ze Šivy a Párvatí se čtyřmi pažemi, krátkýma nohama a velkým břichem. Jeho jízdním zvířetem je myš.
- *Kalijuga* (temný věk)⁷⁰ představuje Ganěšu v současné éře jako šedého *Dhúmrakétu*⁷¹, má dvě paže a jízdním zvířetem je kůň. Jeho hlavním posláním je boj s barbarskými armádami a zabíjení démonů.

O uctívání Ganěši v dalším období až do Pěšvů a vzniku maráthského státu není příliš písemných dokladů. Vzhledem k tomu, že puránské texty se neustále vyvíjely (často až do 18. století) a Ganěša v nich nejenže nevymizel, nýbrž legendy o jeho zrození a působení jako Pána překážek se neustále rozvíjely, lze předpokládat, že jeho kult byl neustále udržován. Zvláštní kapitolou jsou chrámy jemu zasvěcené, o kterých píše v kapitole 3.2.

⁶² Skt. *kr-*, *karoti* = dělat, činit, být aktivní; *yuga* = věk

⁶³ Skt. *vinayati* = odstranit, nést, způsobit

⁶⁴ Skt. *moha* = ziluze, bloudění; *utkaṭa* = ničitel, nadřazený, pyšný

⁶⁵ O démonech *Vinájaka* se zmiňuje i *Mánavagrha sūtra* ze 7. - 4. stol. př. n. l.

⁶⁶ Skt. *tretā* = trojka, trojice; *yuga* = věk; Překlad věků je odvozen podle hry v kostky, tj. čím nižší číslo je vrženo, tím je věk vyšší. Proto *trétájuga* představuje v posloupnosti druhý věk.

⁶⁷ Skt. *mayūra* = páv; *īśvara* = král, mistr, pán

⁶⁸ Skt. *dvā* = dva, dvojka; *para* = vpřed, dvojspřežení; *dvāpara* = pochybnost, nejistota ; *yuga* = věk ; *dváparajuga* se někdy uvádí jako třetí věk

⁶⁹ Skt. *gaja* = slon; *ānana* = tvář

⁷⁰ Skt. *kali* = nepokoj, hádka, svírat; *kalijuga* se někdy překládá i jako čtvrtý nebo železný věk

⁷¹ Skt. *dhūmra* = šedý; *ketu* = zjevení, forma, zjevení

V době maráthské říše za Pěšvů (1674-1818) měl Ganéša statut rodového božstva.⁷² Na konci 19. století se pak dostává do kontextu národně-osvobozenického boje v souvislosti se svátkem *Ganéš čaturthí*.⁷³ I dnes zůstává v Indii jedním z nejoblíbenějších bohů.

Ganéša však není jen indickým bohem. Objevuje se v celé jihovýchodní Asii i jinde. V Nepálu to měla být nejmladší dcera císaře *Ašóky* (vládnul 272 - 232 př. n. l.) *Čárumathi*, která tam šířila buddhismu a kromě mnoha stúp nechala v *Čabahilu* na severovýchodě od Káthmándú vystavět chrám Ganéši. Ganéša je zde také známý pod jménem *Binájak*. V Nepálu je populární jeho zobrazení jako *Héramba* mající pět hlav a jízdní zvíře lva. V Tibetu se stejně jako v severní Indii často objevuje v tančící pozici a postava Ganéši znázorňována nad vchody do buddhistických chrámů, která občas drží trojzubec jako Šiva. Na Šrí Lance je Ganéša znám a uctíván pod jménem *Aijánajaka Dévijo* a *Gana dévijo*. Nejstarší zobrazení Ganéši zde najdeme ve stúpě *Kantak Čaitja v Mihintale* z 1. stol. př. n. l. a Ganéša se dodnes například uctívá v chrámu *Subrahmanjam v Katargamě*.⁷⁴ Není bez zajímavosti, že Ganéša se objevuje i na území dnešního Afghánistánu, a to jako velký mramorový Vinájaka z 6. stol. n. l. ve městě *Gardez* nebo v *Sakar Dhar*.⁷⁵ Před nástupem islámu zde bylo takových soch pravděpodobně více.

S rozvojem obchodních cest z Indie na východ kolem desátého století se Ganéša jako patron obchodníků dostává i do Vietnamu, Thajska, Malajsie, Kambodže, na Bali i na Jávu. Ganéša je zde považován za rušitele překážek a boha štěstí. V Indonésii je Ganéša zobrazen na dvacetitisícirupiové bankovce a před budovou Světového obchodního centra v thajském Bangkoku stojí jeho socha jako pána obchodu a diplomacie.

Kolem 7.-8. stol. n. l. jsou texty o Ganéšovi přeloženy buddhistickými mnichy do čínštiny a tibetštiny. Sloní božstva se tudíž uctívají i v džinismu a buddhismu. V buddhistické tradici se zpívá mantra „*Ganapati hrdaja*“ (Srdce pána zástupů) a Ganéša je často spojován s inkarnací soucitného Bódhisatvy Avalókitéšvary.

---

⁷² Berntsen, Maxine. *The Experience of Hinduism: Essays on Religion in Maharashtra*, New York, SUNY Press, 1988. s. 76.

⁷³ O tomto období se blíže zmiňuji v kapitolách 4.1 a 4.2.

⁷⁴ Wirz, Paul. *Katargama: The holiest place in Ceylon*. Colombo. Lake house publishing house, 1966. s. 13-17, 36-45.

⁷⁵ Brown, *Studies of an Asian God*, s. 324.

Velice oblíbený je Ganéša v Japonsku, kde je uctíván převážně při uzavřených buddhistických rituálech. Najdeme zde přes 200 chrámů, které jsou mu zasvěceny. Kult Ganéši se zde rozšířil na přelomu 8.-9. století, kdy byla založena sekta *Šingon* („pravá slova“). Jedná se o kult užívající doktríny a rituály podobné se sekou Gánapatjů a Ganéša je uctíván pod jménem *Kangiten* (bůh štěstí, dobra a prosperity). Šangonský buddhismus se do Japonska dostal z Číny díky mnichovi Kukaiovi v 9. století.⁷⁶

V Číně je naopak Ganéša považován za sloní božstvo *Vinájaku*, a to jako negativní síla, která musí být zničena mocnými rituály a mantrami. Pravděpodobně to souvisí s čínskými mýty, kde jsou stvoření se sloní hlavou považována za démonická. V buddhistickém chrámu v *Kung-hsienu* v severní Číně je nejstarší známá kamenná socha Ganéši pocházející z r. 531.⁷⁷

2.2 Legendy o narození

Svůj mýtický charakter získal Ganéša především díky puránám⁷⁸, kde je popsáno jeho narození a život. Odtud pramení spojení Ganéši s Šivou a Párvatí jako rodiči, kterým se měl narodit jako druhý syn, mající za bratra Kártikéju, někdy také nazývaného Skanda. Moderní hinduismus toto pojetí Ganéši převzal. Courtright poukazuje na velice obtížnou dataci purán.⁷⁹

Nejznámější příběh o narození tohoto božstva je obsažen v *Šiva puráně*.⁸⁰ Podle něj se Párvatí cítila osamocena a také jí chyběl strážce. Proto se rozhodla si jej vytvořit. Z pasty vytvořené při koupeli stvořila dítě a vdechla mu životní sílu. Dítě dostalo za úkol ochraňovat Párvatí. Když se Šiva rozhodl vrátit domů, nový strážce dveří (dvárapálá)⁸¹ mu v tom zabránil. Šiva se rozzuřil a povolal zástupy svých věrných (*gaṇas*). Ganéša útoky ustál a byl

---

⁷⁶ Hakeda, Yoshito S. *Kukai: Major Works with and account of his life and a study of his thought*. New York. Columbia University Press, 1972.

⁷⁷ Brown, *Studies of an Asian God*, s. 271.

⁷⁸ Skt. *purāṇa* = starý příběh, vyprávění

⁷⁹ Příběhy o Ganéšovi se navíc často objevují ve více textech, prolínají se a některé byly časem doplňovány. První zmínky o Ganéšovi se objevují v raných puránách z asi 300-500 roku n. l., např. v *Brahmāndapuráně*, *Matsyapuráně* a *Padmapuráně*. Zdroj poznámky: Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 17-18.

⁸⁰ Oddie, Geoffrey A. *Hinduism in India*, New Delhi. Sage Publications India Pvt Ltd, 2017, s. 96. Z tohoto zdroje čerpám příběh, který jako na primární pramen odkazuje na *Šiva puránu* (2,4,13-20).

⁸¹ Skt. *dvāra* = dveře, brána; *pālā*, *pālaka* = strážce, vrátný

poražen až za pomoci bohů a démonů. Šiva mu poté svým trojzubcem usekl hlavu. Když o tom mudrc Nárada informoval Párvatí, pohrozila, že zničí svět. Žádala Šivu, aby chlapce oživil. Šiva tedy nařídil bohům, aby se vydali na sever a usekli hlavu prvnímu stvoření, které uvidí. Našli slona s jedním klem, usekli mu hlavu, kterou spojili s chlapcovým tělem. Místo hlavy pokropili posvátnou vodou a zarecitovali mantry. Podle vůle Šivy se chlapec probudil. Šťastná Párvatí prohlásila, že chlapec konal tak, jak měl a že nyní musí být uctíván jako první přede všemi bohy a že bude navždy uchráněn neštěstí.

V roli strážce dveří již Ganéša sám představuje překážku. O Ganéšovi jako „Pánu překážek“, se zmiňuji v další kapitole. Courtright, emeritní profesor Ústavu religionistiky Univerzity Emory v Atlantě, uvádí téměř totožný příběh a odkazuje na další zdroje.⁸² Dále také rozvádí teorii o rivalitě mezi Šivou a Ganéšou, podle které považoval Ganéšu za příliš atraktivního, a proto mu nasadil sloní hlavu.

Nabízí se otázka, proč se Ganéša nenarodil Párvatí po sexuálním spojení a musel být stvořen. Tento způsob stvoření nepovažuje Courtright v indické mytologii za zvláštní. Uvádí, že některá božstva byla stvořena z kosmického oceánu, obětního ohně, vylitím semene, z kapky krve nebo silnou myšlenkou předků.⁸³ Matka Ganéši Párvatí, dcera boha Himálaje, je v hinduismu známá jako bohyně oddanosti a jako družka Šivy. Lásku a krásu Párvatí obšírně popisuje básník *Kálidása*.⁸⁴ Párvatí tvoří spolu s Lakšmí a Sarasvatí ženské protějšky hlavní božské trojice Brahma-Višnu-Šiva.⁸⁵ Párvatí vykonala veliká pokání, aby se stala manželkou Šivy. Je vtělením Šivovy první choti Satí, která se na protest proti odmítavému postoji svých rodičů vůči svému manželovi sama upálila na hranici. Při svém opětovném vtělení, se již jako novorozeně ukázala jako plně oddaná Šivovi. Přestože měla Párvatí souhlas

---

⁸² Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 63. Primárním zdrojem u části příběhu, kdy Ganéša bojuje se Šivou a je poté poražen, je *Skanda purána* (SkP 3.2.12.15-20), *Dévi purána* (DP 116-16) a *Mahábhágavata purána* (MBhP 35).

⁸³ *Ibid.*, s. 42.

⁸⁴ Kálidása byl básník kávjové literatury žijící v Indii v 5. stol. n. l. za éry Guptovců. Ve svém epickém díle *Kumárasambhavam* (narození Kumáry neboli Kártikéji) popisuje sňatek bohyně Párvatí s Šivou a narození prvního syna Kumáry. Datace díla není známa.

⁸⁵ Kinsley David, *Hindu Goddesses: Vision of the Divine Feminine in the Hindu Religious Traditions*. Delhi. Motilal Banarsidass Publ., 1987. s. 37- 54. Z tohoto zdroje čerpám pasáž týkající se Párvatí, který jako na primární zdroj odkazuje na *Brhaddharma puránu* (2.610), *Káliká puránu* (1518), *Mahábhágavata puránu* (811) a *Šiva puránu* (3.4.26 ; 3.8.211).

ke sňatku s Šivou od svých rodičů, nebylo snadné jej pro život v manželství přesvědčit. Šiva se po smrti Satí oddával tvrdé askezi a trávil svůj čas meditujíc v ústraní. Párvatí měla černou barvu, proto se někdy nazývá *Kálí*. Brahma jí poradil, aby změnila barvu na zářící zlatožlutou, aby se netečnému Šivovi zalíbila. Proto se jí také říká *Gaurí* - zlatožlutá, bělostná. Někdy se zase pojmenování *Gaurí* vysvětluje jako čistota a božský jas vyzařující z vroucné oddanosti Párvatí. Šivova netečnost ke světu způsobovala problémy v celém vesmíru. Rozmohly se démonské síly a bohové přišli o své postavení. Podle Brahmy byl jediný, kdo by mohl neblahý stav napravit, syn Šivy. Tak bohové přemluvili boha milostné touhy Kámu, aby v Šivovi zažehnul svým šípem lásku k Párvatí. Ten ale neuspěl, a od té doby ztratil svou formu. To v okamžiku, když jej Šiva odhalil a svým třetím okem spálil na popel. Párvatí poté zvýšila své pokání natolik, že Šivovu pozornost nakonec upoutala. Se Šivou jako asketou, který zadržoval sémě, to nebylo snadné. Nepocítoval potřebu potomstva, neboť jako věčně žijící bůh nemusel mít syna, který by za něj vykonal posmrtný obřad (*šrádha*). *Brhaddharma purána* uvádí, že když Párvatí na Šivu naléhala, aby měli potomka, Šiva odvětil: „*Dcero hor, já nejsem hospodář a nemám potřebu mít syna. Tato zlá skupina bohů mi tě dala za ženu, ale žena je pro muže bez žádosti zajisté největším poutem. Kromě toho potomstvo je smyčkou a kůlem. Hospodáři potřebují syny a majetek, a žena je třeba, aby přišel syn. A synové jsou potřeba pro vykonání obětí předkům. Avšak já nezemřu, bohyně, tak proč bych měl potřebovat syna? Kde není nemoc, nač léku? Pojď, jsi žena a já muž. Užívejme si aktivit, ze kterých vzházejí děti a radujme se z potěšení mezi mužem a ženou bez toho, abychom měli potomky.*“⁸⁶ Ganéša tak stojí uprostřed rozpolceného vztahu rodičů mezi mateřským pudem Božské Matky, která nemůže zůstat bez syna a sexuální touhou a askezí Šivy.

Ani starší bratr Ganéši Skanda nebyl počat běžným způsobem. Legendy praví, že když bohové vyrušili Šivu s Párvatí při sexuálních hrátkách, Šiva plivnul sémě do úst Agniho. Agni nebyl schopen Šivovo sémě udržet. Vyhodil ho do Gangy, ve kterém oplodnilo šest Plejád (*Kṛttikās*), které kolektivně porodily chlapce majícího jedno tělo a šest hlav.⁸⁷

---

⁸⁶ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 42. Citace odkazuje na primární zdroj *Brhaddharma puránu* (BDP 2.6010-14).

⁸⁷ *Ibid.*, s. 52. Z tohoto zdroje čerpám zkrácenou verzi legendy, který jako na primární zdroj odkazuje na *Mahábháratu* (MBh 3.213-19), *Šiva purána* (ŠP 2.4.1.22), *Kumárasambhava* (9.11).

Vámana purána (28.31-35) naopak uvádí, že početí ze strany Šivy brání bůh Indra, aby ho dítě, které mělo být mocnější než on, neporazilo.⁸⁸

Méně známější příběh z *Brahmavaivarta purány*⁸⁹ popisuje, že se Ganéša narodil Párvatí za její modlitby Višnuovi. Na slavnost, kterou Párvatí na počest dítěte uspořádala, byli pozváni všichni bozi a polobozi. Byl mezi nimi i Šani, který ztělesňoval planetu Saturn. Ten se na dítě nedíval, protože ho jeho žena proklela, aby se každá bytost, na kterou se podívá, proměnila v popel. Matka věřila, že jejímu dítěti nemůže nic ublížit a Šaniho přesvědčila, aby dítěti požeňal. V tom okamžiku se však hlavička proměnila v popel. Situaci zachránil Višnu, který se vydal podle znamení Brahmy hlavu hledat. A vrátil se s hlavou sluněte.⁹⁰

Podle jiného příběhu se Ganéša narodil s pěti hlavami ze sloní bohyně Málíní poté, co vypila koupel Párvatí, kterou vylila do Gangy. Má tedy dvě matky. Ganga a Párvatí se, podobně jako v příběhu Skandy, mezi sebou prou, která je ta pravá. Šiva čtyři hlavy Ganéšovi usekává a ustanovuje ho Pánem svých armád.⁹¹

Grimes v souvislosti s příběhy o narození Ganéši uvádí⁹² zmínku o *Lénjádri*⁹³, horské jeskyni, ve které je dnes jeden z chrámů *Aštavinájaka*⁹⁴ zasvěcený Ganéšovi. V této jeskyni měla Párvatí vyslat přání, aby se jí narodil syn, a po dvanáct let zde konat pokání. Přání se splnilo a Ganéša zde měl žít do svých patnácti let. *Padma purána* uvádí, že poté, co Skanda

---

⁸⁸ Ibid., s. 43.

⁸⁹ V této puráně představují Višnu, Šiva, Brahma a Ganéša jednu inkarnaci Kršny.

⁹⁰ Barratt, Barnaby B. *Ganesha's lessons for psychoanalysis: Notes on fathers and sons, sexuality and death*. Psychoanalysis, Culture & Society. December 2009, Volume 14, Issue 4, London. Palgrave Macmillan UK. s. 317–336.

⁹¹ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 59. Z tohoto zdroje čerpám příběh, který jako na primární zdroj odkazuje na: 1) Jacobi, H., *Brāhmaṇism*. 1914. ERE, s. 807 - 808, který cituje Džájarathu, *Hara-carita-cintāmaṇi*, kap. 18 a 2) Getty, Alice. *Gaṇeśa: A Monograph on the Elephant-faced God*. Oxford. 1936. s. 6 - 7.

⁹² Grimes, *Song of the Self*, s. 13.

⁹³ Léní znamená v maráthštině jeskyni a adri v sanskrtu horu, kámen, hrom, slunce.

⁹⁴ Osm poutních chrámů Ganéši v Maharáštre (*Aštavinájaka*) popisují v kapitole 3.2.

a Ganéša vyrostli, se Párvatí opět cítila velmi osamělá. Po modlitbách se jí narodila dcera *Ašókasundarí*.⁹⁵

Podle indického astrologického kalendáře se Ganéša narodil čtvrtý (*čatur*) den v měsíci *mágha*. Začátek indických měsíců odpovídá každý rok jinému datumu našeho solárního kalendáře. V roce 2017 měsíc *mágha* začal 21. ledna a skončil 19. února.⁹⁶ Podstatou legend je, že Ganapati byl stvořen boží silou a má ochraňovat palác Párvatí. Je i jediným prostředníkem, jak se lze k Božské matce dovolat.

2.3 Symbolika Ganéši

Hinduisté věří, že Ganéša pomáhá odstraňovat životní překážky a přináší úspěch, štěstí a moudrost. Dává pevnost a stálost těm, kteří ho uctívají při začátku každého světského i duchovního konání. Pro někoho může být překážkou samotné tělo Ganéši. Jeho na první pohled groteskní zjev, lidské tělo a sloní hlava představuje dualitu, neboť Ganéšovy kvality jsou na první pohled skryty. Ganéša symbolizuje zvíře, které si je jako jedno z mála vědomé samo sebe, je silné, ale zároveň klidné. Grimes přirovnává Ganéšovu symboliku k védskému filozofickému verši *tat tvam asi* (To ty jsi).⁹⁷ *Tat* odkazuje na sloní hlavu, absolutno bez kvalit či vnějších charakteristik (*nirguna*), a *tvam* na jeho konkrétní podobu (*saguna*), tedy lidské tělo Ganéši. Mezi *tat* a *tvam* není rozdíl, jedná se o dvě formy jednoho, o čisté vědomí. Dualita již znamená kořen utrpení.

Vnímáním Ganéši jako projevu vyšší moci má docházet ke zklidnění a kontrole mysli a rozptýlení pochybností. Pro své příznivce je Ganéša ztělesněním mantry Óm⁹⁸ a má sídlit v první čakře (*múládhára*)⁹⁹ v oblasti solar plexus.¹⁰⁰

---

⁹⁵ Skt. *ašóka* = bez utrpení; *sundarī* = kráska Zdroj o dceři Párvatí: Mani Vettam. *Puranic Encyclopedia: a Comprehensive Dictionary with Special Reference to the Epic and Puranic Literature*. New Delhi. Motilal Banarsidass. 1975. s. 62, 515-6.

⁹⁶ Ganéša se během roku oslavuje vícekrát. Hlavní svátek (mýtické zrození Ganéši) připadá na svátek *Ganéš čaturthí*.

⁹⁷ Grimes, *Song of the Self*, s. 145 - 152.

⁹⁸ *auṃ* = posvátná slabika ; slovo úcty používané často v hinduistických textech na začátku a na závěr a na konci modliteb.

⁹⁹ Skt. *mūla* = kořen; *ādhāra* = základ, podpora

¹⁰⁰ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 252 - 253.

O různých podobách a vlastnostech Ganéši vypovídají jeho jména.¹⁰¹ Nejvíce Ganéšu charakterizuje jméno *Vighnėšvara* (Pán překážek)¹⁰², v maráthštině *Vighnarádža* (Král překážek)¹⁰³. Courtright uvádí, že odstraňování a kladení překážek¹⁰⁴, a to jak materiálních, tak duchovních je Ganéšovo poslání (*dharma*).¹⁰⁵ Má v sobě tedy jak negativní, tak pozitivní prvek. Dalším podobným jménem Ganéši je *Vinájaka*¹⁰⁶. Na Ganapatiho jako ochránce nebo strážce se lze podívat i z širší perspektivy. Slon je v hinduistické mytologii považován za strážce čtyř směrů. Sloní strážci¹⁰⁷ mají podobně jako duchové¹⁰⁸ strážít svět bohů a zabránit, aby se k nim nedostal žádný démon nebo zlá síla. Vůdcem sloních ochránců má být strážce východního směru *Airávata*, podobně jako Indra je vůdcem bohů.¹⁰⁹ Tento prvek se objevuje i v architektuře. U bran hinduistických i buddhistických chrámů v Indii často stojí řada slonů společně s hady a polobohy. Na Ganéšu jako strážce a Pána překážek nahlíží i americká religionistka Diana Eck, která se podrobně zabývala architekturou města *Káší*, známého rovněž jako *Váránasí* nebo *Benáres*. Struktura města, které je pro hinduisty jedním z nejvýznamnějších poutních center, má podobu sedmi soustředných kruhů, a představuje model kosmu. Ve městě stojí celkem 56 chrámů Ganéši, jejichž pozice odpovídá osmi směrům a sedmi vrstvám atmosféry. Aby se poutník dostal do středu města, musí tyto jednotlivé chrámy navštívit.¹¹⁰

¹⁰¹ Grimes, *Song of the Self*, s. 30. Autor podává přehled o počtech jmen Ganéši. *Mudgala purána* jich uvádí 32 (8 nejdůležitějších uvádím v kapitole 2.1), *Šáradá-tilaka tantra* zmiňuje 51 aspektů Ganéši a hymnus *Ganéša Sahasranáma* v *Ganéša puráně* opěvuje Ganéšu tisíci jmény.

¹⁰² Skt. *vighna* = překážka, *švara* = pán, král, vládce

¹⁰³ Skt. *vighna* = překážka; *rāja* = král

¹⁰⁴ Ganéša má v této souvislosti dvě další jména: *Vighnahartā* = ten, kdo překážky odstraňuje a *Vighnakartā* = ten, kdo překážky klade

¹⁰⁵ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 136.

¹⁰⁶ Skt. *vinayate* = odstranit

¹⁰⁷ Skt. *dikpāla* = strážce světové strany; *diggaja* = slon strážící směr; *dik* = směr, světová strana; *pāla* = ochránce; *gaja* = slon

¹⁰⁸ Skt. *yakṣa* = duch, polobůh

¹⁰⁹ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 26-28.

¹¹⁰ Eck, Diana L. *Banaras: City of Light*. New York. Columbia University Press, 1982, s. 52-53, 57.

Mezi další známá jména Ganéši patří *Ganádhipa* (Pán zástupů)¹¹¹, *Ganádhyakša* (Ten, kdo je náš vůdce)¹¹², *Gananátha* (Patron zástupů, i označení Šivy)¹¹³, *Gananájaka* (Vůdce zástupů)¹¹⁴, *Višvadhára* nebo *Džagadhára* (Ten, co udržuje vesmír)¹¹⁵, *Višvanátha* nebo *Džagannátha* (Pán vesmíru), *Héramba* (mocný hrdina, buvol, někdy i označení Ganéšovy matky), *Améja* nebo *Anangapúdzita* (Ten, co nejde změřit, Respektovaný bez tvaru)¹¹⁶, *Ómkára* (Ten, co dokáže zformovat své tělo)¹¹⁷; *Čintámani* (Ten, kdo odstraní starosti)¹¹⁸, *Gadžavadana* (Ten s tváří slona)¹¹⁹.

Ke Ganéšovi se jménem *Dvaimátura* (Ten který má dvě matky)¹²⁰, Párvatí a Gangu, se vztahuje legenda z *Matsja purány* a *Padma purány*.¹²¹ Příběh vypráví, že Šiva po čase stráveném milostnými hrátkami v Himálaji s Párvatí ji nechal opět samotnou u jejího otce, aby se mohl věnovat meditaci. Párvatí si společně s přítelkyněmi hrála s panenkami. Jednou vytvořila z vonných past a své vydrhnuté kůže panáčka se sloní hlavou a hodila ho do Gangy. Zde se panáček začal zvětšovat, až byl tak velký, jako celý svět. V tu chvíli na něj zvolala „synu“, a požádala ho, aby k ní přišel. Ale jako syna ho zavolala i Ganga, proto dostal jméno *Gángédža* (Zrozený z Gangy)¹²².

¹¹¹ Skt. *gaṇa* = zástup, skupina, třída, armáda; *adhipa*, *-ā* = pán, král, vládce

¹¹² Skt. *gaṇa* = zástup, skupina, třída, armáda; *adhyakṣa* = vůdce, kontrolující

¹¹³ Skt. *gaṇa* = zástup, skupina, třída, armáda; *nātha* = ochránce, patron, vládce)

¹¹⁴ Skt. *gaṇa* = zástup, skupina, třída, armáda; *nāyaka* = vůdce, hrdina

¹¹⁵ Skt. *viśva* = vesmír, celý svět; *jagat* = svět, kosmos; *ādharati* = držet, podporovat

¹¹⁶ Skt. *a-*, *an-* = zápor; *meya* = měřitelný; *aṅga* = tělo, úd; *pūjayati* = uctívat, respektovat

¹¹⁷ Skt. *auṃ* = posvátná slabika; *kāra* = ten, kdo tvoří, způsobuje; sloní chobot; *auṃ-kāra* = zvolání óm

¹¹⁸ Skt. *cintāmaṇi* = klenot plnící přání. Pojem *čintámani* ve smyslu podivuhodného klenotu, který plní přání, se objevuje v buddhismu i hinduismu, kde je spojován s Višnuem a Ganéšou. Coulter uvádí, že perlu drží v ruce buddhistický mnich Kšitigarbha (*ksīti* = země, půda, zkáza; *garbha* = vnitřní komnata, lůno), který stráží brány pekla a byl odpovědný za chod světa v období mezi odchodem Buddhy a nástupem Maitréji. Zdroj poznámky : Coulter, Charles Russell. *Encyclopedia of Ancient Deities*, Abingdon. Routledge, 2013. s. 277.

¹¹⁹ Skt. *gaja* = slon; *vadana* = tvář

¹²⁰ Skt. *dvā*, *dvi* = dva; *mātṛ* = matka; *jan-*, *janayati* = porodit, vytvořit

¹²¹ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 52. Z tohoto zdroje, který jako na primární zdroj odkazuje na *Matsya purānu* (MatsyaP 154.500-505) a *Padma purānu* (PP 45.443-49), čerpám zkrácenou verzi legendy.

¹²² Skt. *gāṅga* = Ganga;

Symboliku Ganěši lze pozorovat i na částech jeho těla. Ganěšova hlava všeobecně symbolizuje *átman*¹²³ a tělo od krku dolů představuje *māju*¹²⁴. Na čele má tilak¹²⁵, znak Šivovy zbraně – trojzubce, jako umění měřit minulost a budoucnost. Na některých zobrazeních mívá Ganěša znak ve tvaru půlměsíce a má jméno *Bhálačandra* (Ten, kdo nosí měsíc na hlavě)¹²⁶. Jeho zářivé oči symbolizují vysokou soustředěnost. Kolem krku má Ganěša posvátného hada *Vásukiho* představujícího hrozbu. Hada mívá Ganěša tradičně omotaného i kolem pasu. Chobot má představovat jeho schopnost odlišit skutečnost od iluze. Směr do středu, na levou nebo pravou stranu je spojený s principem tří energetických kanálů v páteři, proto jeho jméno *Vakratunda* (Ten se zakřiveným chobotem)¹²⁷. V tantrické tradici jsou chobot a ústa spojována s pohlavními orgány. Kel mívá Ganěša většinou jen jeden (*Ékadanta*)¹²⁸. O druhý kel měl Ganěša přijít, když jej použil jako zbraň proti různým démonům, nebo když bojoval se Šivou, který v něm spatřoval soka. Jiný příběh říká, že Ganěša sepisoval Mahábháratu, která mu byla diktována mudrcem Vjásou. Ten měl diktovat příliš rychle. Ganěšovi se zlomilo pero a aby vyprávění nepřerušil, použil kel.¹²⁹ Jeden kel také může znamenat zničení duality a symbolizovat jednu pravdu. Ganěšovi uši vlají a vypadají jako velká síta na zrno. Proto se někdy Ganěša nazývá *Gadžakarna* (Ten s ušima slona)¹³⁰, *Šúrpaakarna* (Ten s ušima jako vějíře)¹³¹. Jeho uši tak představují umění naslouchat každému, kdo bloudí a hledá cestu. Ganěša s velkým břichem (*Lambódara*)¹³², představuje hojnost a spokojenost a má v něm být schovaný celý vesmír. Kromě velkého apetitu má Ganěša schopnost pojídat strasti svých stoupců. V této souvislosti existuje příběh o bohu

¹²³ Skt. *ātman* = individuální podstata; dech.

¹²⁴ Skt. *māya* = projevená existenci jevů; zdání

¹²⁵ Skt. *tilaka* = znak, ornament

¹²⁶ Skt. odvozeno od : *bhāla* = čelo, obočí; *candra* = měsíc, zářící. Legendu o tom, jak se Ganěša rozzlobil na měsíc, uvádím v kapitole 4.3.

¹²⁷ Skt. *vakra* = zahnutý; *tuṅḍa* = chobot

¹²⁸ Skt. *eka* = jeden; *danta* = zub, kel

¹²⁹ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 151-153. Autor se staví k hodnověrnosti tohoto příběhu kriticky.

¹³⁰ Skt. *gaja* = slon; *karṇa* = ucho

¹³¹ Skt. *śūrpa* = vějíř, síto ; *karṇa* = ucho

¹³² Skt. *lamba* = povislý, široký; *udara* = břicho

hojnosti Kubérovi.¹³³ Kubéra pozval k sobě na večeři Šivu s Párvatí, aby se mohl pochlubit svým majetkem. Ti místo toho Kubérovi navrhli, aby se pokusil nakrmit Ganéšu. Šiva jej varoval, že jejich syn je velký jedlík. Kubéra s lehkostí souhlasil. Když k němu Ganéša dorazil a nejprve spořádal nachystané hody a potom se pustil do samotného domu, Kubéra se zarazil. Ganéša se jen zasmál a řekl, že teď je na řadě Kubéra. Ten se vrhl k nohám Šivy a prosil ho o pomoc a o odpuštění, že byl tak hloupý. Šiva mu dal hrst vařeného rýže s ujištěním, že ta Ganéšu nasytí. Kubéra se vrátil do paláce a Ganéšovi s pokorou nabídl rýži. Jeho hlad se tím utišil.

Ganéšovu symboliku lze rozebrat i na základě 32 forem uvedených v *Mudgala puráně*.¹³⁴ Záleží například, jaké představuje vtělení, kolik má párů paží, jaké předměty drží v ruce, v jaké ásaně je usazen, jaké je jeho jízdni zvíře, v jakých barvách je zpodobněn nebo zda má jednu či více hlav. Podrobný rozbor těchto forem by vydal na samostatnou práci. Velmi známou formou Ganéši je *Haridrā*¹³⁵ *Ganapati* znázorněný zlatavou barvou, mající čtyři paže, které představují mysl¹³⁶, intelekt, ego a vědomí. Předměty, jež Ganéša nejčastěji drží, jsou kel, sekera, která ničí překážky a utrpení a má vést ke spravedlnosti, oko na slony představující pokoru nebo bič jako symbol síly. Na některých vyobrazeních lze Ganéšu spatřit, jak drží lasturu, oblíbené cizrné sladkosti nebo lotos. Jeho další ruka může symbolizovat požehnání nebo být v lotosové pozici. V džinismu se objevuje i Ganéša s kobrou. Ganéšu můžeme najít sedícího, stojícího, tančícího, bojujícího s démony nebo hrajícího si s rodinou jako chlapec. Je-li jedna noha zvednutá, druhá spočívá na zemi, obvykle to představuje upozornění na důležitost pozemského i duchovního života. V chrámech je většinou červený, natřený santalovou pastou.

Zajímavou kapitolou jsou manželky Ganéši. Existují rozpory, zda existovaly.¹³⁷ Někdy jsou chápány jako ztělesnění jeho vlastností. Měly být dvě a známé jako *Siddhi* a *Rddhi* nebo *Buddhi* a *Puṣṭi*.¹³⁸

---

¹³³Grimes, *Song of the Self*, s. 83 - 84. Z tohoto zdroje čerpám zkrácenou verzi legendy, který jako na primární zdroj odkazuje na *Brahma purána* 114.11.

¹³⁴Grimes, *Song of the Self*, s. 51.

¹³⁵ Skt. *haridra* = žlutý, *haridrā* = kurkuma

¹³⁶ Skt. *manas* = mysl; *buddhi* = intelekt; *ahaṅkāra* = ego; *citta* = vědomí

¹³⁷ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 124, 213.

¹³⁸ Skt. *siddhi* = úspěch, naplnění; *rddhi* = bohatství; *buddhi* = intelekt; *puṣṭi* = růst, plnost

3 Uctívání Ganéši

3.1 Význam púdži

V jižní Asii se náboženství úzce prolíná s každodenním životem. Nejdůležitějším prvkem zbožnosti je pro běžného hinduistu rituál uctívání svého božstva. Téměř v každé domácnosti, obchůdku i restauraci lze najít pečlivě udržovaný malý oltář, kde sídlí oblíbený patron, ke kterému se vysílají každodenní modlitby a přání.¹³⁹ Rituál v hinduismu představuje prostředek i symbolické vyjádření spojení mezi světem lidí a bohů. Německý religionista z univerzity v Heidelbergu Axel Michaels se zmiňuje o třech tradičních cestách ke spáse, a to o cestě rituálů a oběti (*karmamārga*)¹⁴⁰, cestě poznání (*jñānamārga*)¹⁴¹ a cestě oddanosti (*bhaktimārga*)¹⁴², někdy doplněné o cestu cti a hrdinství (*vīramārga*)¹⁴³. Každá z těchto cest v sobě zahrnuje rituál. Rituál na rozdíl od běžné společenské oslavy má přesně stanovená formální pravidla, tj. vzor je daný a aktér není autorem daných činností, a při rituálu může dojít ke změně sociálního statusu účastníka, například z chlapce se stane muž.¹⁴⁴ Americký antropolog Clifford Geertz považoval rituál za „okno“ do kultury, kdy se kumuluje více aspektů společnosti (např. příbuzenství, ekonomika, zvyky). Na opačné straně názorového spektra týkajícího se rituálů stál americký indolog s holandskými kořeny Johan Frederik Staal (1930-2012), který zkoumal védské rituály. Zastával názor, že rituály nejsou o komunikaci, nemají význam ani cíl. Rituál pro něj představoval činnost o sobě, nikoliv, co si účastník myslí, v co věří nebo co říká, neboť jsou stanovena přesná pravidla i mluvčí (vykonavatel), ale není vůbec jasné, zda posluchač, tedy božstvo naslouchá. Na druhou stranu přiznával, že

---

¹³⁹ Při pobytu v Maharáštre jsem se nejvíce setkala s malými oltáříky s Šivou a Párvatí, bohyní štěstí Lakšmí, světcem Sái Bábou ze Širdí nebo zakladatelem maráthského státu Šivádžím, který žil v 17. století. Oltáře jsou v domácnosti umístěné na viditelném místě, jsou ozdobené květy měsíčku a mnohdy na nich nechybí fotografie místních světců a vážených členů rodiny. Řidiči taxíků a obchodníci nejčastěji uctívají Ganéšu. Ve státě Goa stojí v oltářích spolu s hiduistickým božstvem nejednou i Ježíš nebo Buddha.

¹⁴⁰ Skt. *karma* = akt, čin, rituál; *mārga* = cesta, stezka

¹⁴¹ Skt. *jñāna* = poznání, znalost; *mārga* = cesta, stezka

¹⁴² Skt. *bhakti* = oddanost, náklonnost, uctívání ; *mārga* = cesta, stezka

¹⁴³ Skt. *vīra* = hrdina; *mārga* = cesta, stezka

¹⁴⁴ Oddie, Geoffrey A. *Hinduism in India*. New Delhi. SAGE Publications India Pvt Ltd, 2017, s. 27-30. Jedná se o knihu samostatných studií věnovaných hinduismu. Autorem kapitoly 3 nazvané *Rituály* je Axel Michaels.

rituály prohlubují solidaritu, posilují morálku a představují spojení s předky.¹⁴⁵ Etymologicky je s rituálem spojeno několik sanskrtských slov, a to *kalpa*¹⁴⁶, *karma*¹⁴⁷ a *yadžña*¹⁴⁸.

Ve védských dobách byla praktikována oběť přírodním božstvům – slunci, dešti, ohni, Sómě. Obětovala se zvířata nebo se do ohně házely obětiny jako přepuštěné máslo, med, mléko a recitovaly se předepsané hymny z véd s důrazem na přesnou intonaci. Rituál prováděl obětník. Jednalo se o dva druhy rituálů, buď se prováděl doma a vykonával ho pán domu, nebo se jednalo o složitější rituál podle tradice *śruti*, který vykonávaly čtyři skupiny obětníků. *Hótr*¹⁴⁹ zpíval verše ze Rgvédu a prováděl oběti ohni, další dva obětníci recitovali verše z Jadžurvédu a Sámavédu. Čtvrtý, bráhmanský obětník byl považován za nejdůležitějšího, který na rituál dohlížel a zpíval hymny z Atharvavédu. Účelem rituálů bylo potěšit bohy a zajistit přízeň tomu, jehož jménem byla oběť vykonána (*yajamāna*) spolu s jeho rodinou.

Dnes se božstva uctívají formou púdži¹⁵⁰, která určité prvky rituální oběti převzala. Toto uctívání může představovat každodenní rituál u domácího oltáře, účast na ceremonii v chrámu, každoroční svátky, začátek nové činnosti nebo oslavu významné události v životě (*samskāra*)¹⁵¹ jako narození dítěte, svatba nebo úmrtí. Jedna z prvních zmínek o púdže je

---

¹⁴⁵ Schilbrack, Kevin. *Thinking Through Rituals*. Hove. Psychology Press, 2004, s. 172 - 3. Jedná se o knihu samostatných studií věnovaných rituálu. Autorem kapitoly 8 nazvané *Theories and facts on ritual simultaneities* Staal je Frits Staal.

¹⁴⁶ Skt. *kalpa* = způsob konání, být schopný, možný, vhodný; kořen *kṛp-* = dát něco do pořádku, zde ve smyslu stanovit pravidla

¹⁴⁷ Skt. *karman*, *kriyā* = akce, práce, náboženský zvyk, ceremonie, oběť; kořen *kṛ-* = konat, činit

¹⁴⁸ Skt. *yajña*, *yāga* = oběť, obětní rituál; kořen *yaj-* = obětovat

¹⁴⁹ *hotṛ* = obětník, kněz. Pravděpodobně odvozeno od slovesa *hve-*, *hwayati* = vzývat.

¹⁵⁰ Skt. *pūjā* = počest, uctívání, rituál

¹⁵¹ *samskāra* = rituál životního cyklu, a to: 1. početí (*garbhādhāna*, *niṣeka*); 2. ze zárodku se mezi třetím a čtvrtým měsícem těhotenství vytváří mužský plod (*puṅṣāvāna*); 3. česání vlasů ženy na „pěšinku“ mezi čtvrtým a osmým měsícem těhotenství jako ochrana proti zlým vlivům (*sīmantonayana*); 4. narození dítěte (*jātakarman*); 5. pojmenování dítěte (*nāmakarman*); 6. dítě se dostává poprvé mimo domov (*niṣkramaṇa*); 7. první tuhá strava dítěte (*annaprāsana*); 8. první stříhání vlasů dítěte s výjimkou malého pramínku na temeni (*cūḍākarman*); 9. propíchnutí uší dítěte (*karṇavedha*); 10. začátek studia véd mezi 8. - 12. rokem (*vidyārambha*) spolu s uvázáním symbolické šňůrky kolem pasu (*upanayana*, *vratibandhana*); 11. první holení (*keśānta*); 12. ukončení studia a návrat domů (*samāvartana*); 13. svatba (*vivāha*, *pāñigrahaṇa*); 14. pohřební rituál (*antyeṣṭi*); 15. spojení se s předky - 11. nebo 12. den po úmrtí (*sapīṇḍīkaraṇa*); 16. uctění předků (*śrāddha*). Zdroj poznámky: Oddie, *Hinduism in India*, s. 39–42.

v raných *Grhja sūtrách*¹⁵² z asi 300-400 r. našeho letopočtu.¹⁵³ Jedná se o soubor pravidel pro vykonávání domácích rituálů včetně způsobu, jak pohostit kněze, který byl pozván do domu pro rozloučení se se zemřelým. Púdža se od védské oběti liší mimo jiné tím, oběti v podobě jídla, jsou vždy vegetariánské.

Mnoho hinduistických rodin začíná den púdžou doma. Ta může mít podobu jednoduchého obětování květin a vonných tyčinek nebo se podobat púdže v chrámu. Púdžu provádí pokud možno bráhman a její provedení se liší podle škol hinduismu, regionů, příležitosti nebo uctívaného boha. Průběh chrámové púdži má svá pravidla a skládá se z několik kroků.¹⁵⁴ Není-li před chrámem hudba, věřící před vstupem zazvoní zvonem, aby boha probudil. Při púdže dochází k očištění místa, ke vzývání božstva, k rituálnímu omývání, oblečení a zdobení sochy nebo obrazu božstva a jeho uctění květinami. Jedná-li se o sochu, tato se ozdobí a pomaže santalovou pastou nebo kafrem. Dále se socha rituálně oživí, božstvu se podá potrava a hlavní bráhman božstvo obchází s hořící lampou (*árti*)¹⁵⁵. Uctívaný obraz symbolizuje probuzení boha a jeho přítomnost. Dalším krokem je předání darů božstvu. Často se obětuje kokosový ořech, jeden plný, jeden naplněný ghí. Obětiny a dary se po modlitbě stávají požehnané a nazývají se *prasád*¹⁵⁶. Dary v podobě jídla jsou poté nabízeny přítomným. Posledním krokem púdži je rituální odchod božstva (*visardžan*), o kterém se zmiňuji v kapitole 4.4.

Někteří bohové jsou nejčastěji uctíváni v antropomorfní podobě jako avatáři např. Višnu. Šiva je uctíván ve formě lingamu a božské jóni. Lingam se nejprve omyje mlékem a posvátnou vodou z Gangy a nakonec se pomaže přepuštěným máslem *ghí*. Důležitým prvkem púdži je recitování manter¹⁵⁷. Mnozí věřící púdžu považují za prostředek ke splnění přání nebo k úspěchu v činnosti. Přímluvy mají své místo na konci púdži. Púdžu lze chápat i jako sociální akt. Často se během ní konají sbírky, hlavně v zahraničních komunitách, a věřící poté mají možnost diskutovat nad aktuálními tématy.

---

¹⁵² Skt. *gr̥ha* = dům; *gr̥hya* = domácí; *sūtra* = promluva, řeč, vlákno

¹⁵³ Oddie, *Hinduism in India*, s. 46.

¹⁵⁴ Dále uvedené kroky púdži jsou převzaté z: Oddie, *Hinduism in India*, s. 32-34.

¹⁵⁵ Skt. *ārti*; *ārātrika* = to, co odnáší tmu

¹⁵⁶ Skt. *prasāda* = dar v podobě potravin věnovaný božstvu nebo idolu; vážnost

¹⁵⁷ Skt. *mantra* = recitování posvátkých slabik a hymnů; kořen *man* = myslet, sufix *tra* = označení nástroje

Púdža může být uskutečněna i na počest gurma, kdy se učitel uctívá jako nejvzácnější host a její průběh je obdobný té v chrámu. Guru představuje ztělesnění božstva nebo jeho kvality. Učitel nebo jeho obraz se ozdobí květinami a ornamenty, věřící mu omyjí nohy a zapálí vonné tyčinky. Je mu nabídnuto ovoce nebo jiné dary a u jeho nohou je pronesena prosba o požehnání.

Púdža může být věnována i přírodním útvarům, osobám, místům nebo konkrétním předmětům. Za pobytu v Púně jsem zažila rodinnou púdžu při zakoupení automobilu, který se nazdobil řetězy z měsíčku a jasmínu a kokosovým ořechem. V závodě, kde jsem pracovala, se konala púdža ve svařovně při dodávce nových robotů nebo púdža na nové montážní lince, ze které vyjel tisíce vůz. K dalším způsobům bohoslužby kromě púdži patří bhadžany neboli zpěvy hymnů a oslavný přednes tisíce jmen bohů a bohyní (*sahasranāma*)¹⁵⁸.

Púdža měla i své kritiky. Škola *Pūrva Mīmāṃsaka*¹⁵⁹, která prožívala rozkvet v 17. stol., púdžu neuznávala.¹⁶⁰ Podobný postoj zastával bengálský proud *brahmasamádž* v 19. stol. Podle jejich stoupců nebylo možné, aby se božské materializovalo.

3.2 Uctívání Ganéši doma a na veřejnosti

Bezpočetní oddaní příznivci Ganéši nedají na svého *Vinájaku* dopustit. Ganéša stojí spolu s Šivou a Párvatí na mnoha oltářích v domácnostech, obchodech i úřadech. Při pobytu v Púně jsem viděla, že úředníci často mají jeho barevný obrázek s různě blikajícím pozadím nastavený jako spořič obrazovky. Ke Ganéšovi vysílají svá přání a slova díky obchodníci, když otevrou svůj krámk, řidiči, než začnou den v nástrahách indického provozu, studenti ve zkuškovém období a ti, kdo mají začít nějakou důležitou činnost. Lze říci, že Ganéša je považován za dobrácké božstvo, které věřícího vždy vyslyší, odstraní překážky, je-li třeba, ale dokáže se i rozhněvat a překážky nastavit. Před jeho jméno se často přidává přídomek Šrī¹⁶¹.

¹⁵⁸ Skt. *sahasra* = tisíc; *nāma* = jméno

¹⁵⁹ Skt. *pūrva-mīmāṃsā* = předchozí zamýšlení, zkoumání

¹⁶⁰ Oddie, *Hinduism in India*, s. 48 - 49.

¹⁶¹ Skt. *śrī* = vážený, uctivý

Ať už je božstvo uctíváné rodinou (*kuladevatá*)¹⁶² nebo vesnicí (*grámadevatá*)¹⁶³ jakékoli, Ganéša by měl být vzpomenut jako první. Grimes uvádí, že pro jeho uctívání neexistují závazná pravidla ani forma. Úcta mu může být projevena dokonce jako malé pyramidě z kurkumové pasty nebo džbánu, na kterém se překříží provázek a naplní se vodou, listy mangovníku a kokosem.¹⁶⁴ Oddaní se k němu mohou obracet v soukromí nebo při púdzi v chrámu kdykoli, avšak jsou dny, které jsou pro Ganapatiho více příznivé. Za takový den je považován každý pátek a dále každý čtvrtý den¹⁶⁵ po novoluní, tj. ve světlé polovině měsíce. Čtvrtý den tmavé poloviny měsíce je považován pro Ganéšu za méně příznivý, přičemž někteří příznivci Ganapatiho se k němu obracejí s prosbami o ochranu proti obtížím a překážkám právě v tento den. Za nejvhodnější den v roce pro uctívání Ganéši má být začátek svátku *Ganěš čaturthí*.¹⁶⁶

Ganéšovi je během púdz vzdáván hold i zpěvy. Mantry mohou mít jednoduchou podobu např. „sláva pánu Ganéšovi“ (*óm śrī gaṇeśāya namaḥ*) nebo se může jednat o sérii dlouhých modliteb ze *Śrī Ganapati Atharvaśīrši*.¹⁶⁷ Zajímavým příznivcem Ganéši byl básník Rámdás (1608-1682), kteý složil zpěv *Sukhakarta Duhkharata*¹⁶⁸, který se v Maharáštre zpívá na konci púdzi věnované Ganéšovi. Grimes se zmiňuje o „semenné mantře“ z Ganéša purány (*Bidža mantra gam*)¹⁶⁹, která se zpívá na začátku přímlov ke Ganéšovi.¹⁷⁰ V Ganéša puráně je Ganéša oslavován zpěvem *Ganěšagitá* podobající se *Bhagavadgítě*, avšak na místě Kršny stojí Ganéša. Jedná se o verše oddanosti, kdy Ganapati je symbolem Nejvyššího. Jako příklad uvádím tyto verše: „*Ganěša je rituál, Ganěša je oběť, Ganěša je ten, kdo obětuje do ohně Ganéši, Pokud člověk vidí Ganéšu v každé činnosti, Tato osoba se stává Ganěšou.*“¹⁷¹

¹⁶² Skt. *kula* = rod, rodina, komunita; *devatā* = božstvo

¹⁶³ Skt. *grāma* = vesnice, obydlené místo; *devatā* = božstvo

¹⁶⁴ Grimes, *Song of the Self*, s. 163.

¹⁶⁵ Skt. *caturthī* = čtvrtý den lunárního kalendáře

¹⁶⁶ Grimes, *Song of the Self*, s.166.

¹⁶⁷ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s.252 - 254.

¹⁶⁸ Skt. *sukha* = štěstí; *kartā* = konatel, činitel; *duḥkha* = neštěstí, zármutek; *hartā* = ničitel

¹⁶⁹ Skt. *bīja* = semeno, pravda; *gam-* = kořen slovesa jít

¹⁷⁰ Grimes, *Song of the Self*, s. 27.

¹⁷¹ *Ibid.*, s. 157. «*Ganesa is the ritual, Ganesa is the offering. Ganesa is he who offers into the fire of Ganesa. If a person sees Ganesa in every action, That person becomes Ganesa.*» Zdrojový text : *Ganěšagitá* 3.30

V Indii existuje bezpočet Ganéšových chrámů různé velikosti. Pravděpodobně nejznámější je komplex osmi chrámů, které stojí v Maharáštre, v okruhu asi 50 km kolem Púny. Nazývají se *Aštavinájaka*¹⁷². Ganéša v nich měl vzniknout „sám ze sebe“ (*svajambhú*)¹⁷³ a jejich propojením vznikne tvar posvátné mandaly. Historie chrámů sahá do 9.-10. stol. n. l., přičemž rozkvět zažily především za Péšvů v 17. století. I dnes jsou u věřících ve velké oblibě a konají se k nim hromadné poutě (játra)¹⁷⁴. Pout' by měla začít první den měsíce bhádrapada (přelom srpna a září) a skončit čtvrtý den stejného měsíce, kdy začíná svátek *Ganéš čaturthí*. Pout' se považuje za ukončenou po opětovné návštěvě prvního z chrámů. Chrámů zpravidla tvoří komplex více budov, přičemž v hlavní budově je umístěna svatyně s Ganéšou, kde je pro věřící Ganéša přítomen. Níže uvádím jejich stručný přehled. Názvy odpovídají pojmenování sošky Ganéši, která se zde objevila. Sochy se liší vzhledem i směrem chobotu Ganéši.¹⁷⁵

- *Chrám Majuréšvara* leží v Mórgáónu. Mezi chrámy je obvykle zmiňován jako první a poutě zde začínají. O jeho uctívání se významně zasadil Móraja Gósáví, stoupenec sekty Gánapatjů. Ganéša v něm má jméno *Majuréšvara* (*mayūra*, *mora* = páv). Podle Mudgala purány jsou pro Ganéšu nejdůležitější tři místa, a to hora Kailása v nebi, palác krále hadů Ádíšéši¹⁷⁶ v pekle a Majúrapurí¹⁷⁷ v Mórgáónu na zemi.¹⁷⁸ Chrám má na každé straně minaret a z dálky připomíná mešitu. Minarety byly postaveny za vlády Mughalů, aby se předešlo případnému útoku na chrám. Zajímavostí je, že před chrámem je socha býka Nandina (jízdni zvíře Šivy).

---

¹⁷² Skt. *aṣṭa* = osm

¹⁷³ Courtright uvádí, že *svajambhú* jsou obrazy a zjevení, které měly vzniknout samy ze sebe. Nevyžadují žádné rituály pro získání posvátnosti (*prāṇapratīṣṭha*), neboť se zjevily bez lidského přičinění a jsou přirozeně posvátné (*svayam* = sám; *bhū-*, *bhavati* = kořen od slovesa stát se, přihodit). Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 207.

¹⁷⁴ Skt. *yātra* = pout'

¹⁷⁵ Ke každému chrámu se váže zajímavá historie, legenda a způsoby uctívání. Pro jejich podrobný popis není v této práci prostor. Pro přehled chrámů *Aštavinájaka* jsem využila dva zdroje: Grimes, *Song of the Self*, s. 14, 38, 99 - 100, 112, 114, 116 - 119, 122, 124, 137, 173, 189 a Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 206 - 226.

¹⁷⁶ Skt. *ādi* = začátek, první; *śeṣa* = had

¹⁷⁷ Skt. *mayūra* = páv; *purī* = město

¹⁷⁸ Grimes, *Song of the Self*, s. 38.

- *Chrám Čintámani* stojí v Théuru. Ganéša je zde pojmenovaný podle vzácného klenotu, který mu visí na krku. Chrám sloužil pro náboženské ceremonie Pěšvů, jejichž rodinným božstvem byl právě Ganéša.
- *Chrám Maháganapati* leží u města Raňžangáón. Nad vstupem je umístěný text z *Ganéša Atharvašírši* a do chrámu měl zavítat sám Šiva předtím, než zápasil s démonem *Tripurásurou*. Zdejší Ganéša prodlévá na lotosu a má vedle sebe manželky. V chrámu je umístěn i Ganapati s deseti hlavami.
- *Chrám Siddhi Vinájaka* leží v Siddhatéku a Ganéša je zde zobrazen spolu s manželkami Riddhi a Siddhi. Chobot na Ganéšově soše vyjímečně směřuje doprava, což má pro věřící představovat velkou opatrnost během konání púdži. Ganéša se uctívá obcházením chrámu (*pradakšina*)¹⁷⁹. V chrámu měl dojít k osvětlení Móraja Gósávi.
- *Chrám Giridžátmadž*¹⁸⁰ je umístěný v jeskyni Lénjádri. Jedná se o komplex 18 buddhistických jeskyní z 8. stol. n. l. Ganéša, který se zde měl narodit, sedí v chrámu zády k věřícím.
- *Chrám Vighnéšvara* leží v místě nazvaném Ódžhar. Ganéša je jako Pán překážek v chrámu uctíván spolu s manželkami Riddhi a Siddhi.
- *Chrám Ballaléšvara* je ve vesnici Páli. Ballala mělo být jméno chlapce, kterého Ganéša uchránil před otcovým trestem, neboť místo domácích povinností byl zabrán do modliteb ke Ganéšovi. Vnitřní svatyni chrámu podpírá osm sloupů symbolizujících osm směrů.
- *Chrám Varada*¹⁸¹ *Vinájaka* je umístěný ve městě Mahád. Lampa s rozsvíceným světlem v něm má hořet již od roku 1892. Ganéša zde sídlí jako idol, který plní přání a slibuje úspěch. Věřící se v tomto chrámu dostanou přímo ke Ganéšově soše.

V každém chrámu má púdža vlastní průběh. 16 kroků púdži, která se provádí během svátku *Ganéš čaturthí* uvádím v kapitole 4.3.

¹⁷⁹ Skt. *pradakšina* = mající respekt, být na pravé straně, jít po směru hodinových ručiček, způsob uctívání, kdy se osoba nebo předmět pomalu obchází

¹⁸⁰ Skt. *giriya* = narozený v horách; *ātmaja* = syn

¹⁸¹ Skt. *vara* = přání, slib; *da* = dávající; *dā-*, *datte* = kořen slovesa nabídnout, zajistit

4 Svátek Ganéš čaturhí

4.1 Historie svátku

Název svátku *Ganéš čaturhí*¹⁸² je znám i jako *Vinájaka čaturhí*, *Ganéšótsav*, *Ganéš visardžan* nebo *Ganapati utsav*¹⁸³. Termín svátku *Ganéš čaturhí* je pohyblivý a určuje se lunárním kalendářem, podle kterého začíná v měsíci bhádrapada čtvrtý den po novoluní a trvá deset dnů. V roce 2017 začátek svátku připadá na 25. srpen a konec na 9. září.¹⁸⁴

Ganéša je v hinduismu uctíván v různých podobách již od chvíle, kdy se zařadil mezi hlavní božstva, tedy přibližně od 6. stol. n. l. Courtright uvádí, že místem, kde byl Ganéša pravděpodobně uctíván jako první, byla *Vidarbha* ve střední Maháráštre.¹⁸⁵ Jedná se o region mezi severní a jižní Indií, který byl důležitou křižovatkou kulturních a náboženských vlivů a je zde několik Ganéšových chrámů z 5-6. stol. V dalším dlouhém období se o Ganéšovi a jeho legendách dovídáme z purán. Většího významu získal svátek za Šivádžihovo celým jménem Šivádžirádžé Bhóslé (1630–1680). Čhatrapati Šivádží mahárádž svrhnul v 17. století v Maháráštre muslimy a stál na počátku maráthského státu. Šivádží velmi ctil Ganéšův kult a tuto tradici pak udržovali Pěšvové, kteří správu maráthského státu (1749–1818) zdědili. Jejich administrativní sídlo bylo v Púně a Ganéša byl vážen jako palácové božstvo a uctívaly jej především bráhmanské rodiny jako své rodové božstvo (*kuladevatā*). Pěšvové věřili, že za prosperitu státu vděčí především laskavému vedení Ganéši. Po zániku dynastie Pěšvů svátek ztratil záštitu státu a udržoval se především v domácnostech. Své příznivce měl Ganéša však i během britské nadvlády. O jeho popularitě svědčí fakt, že Východoindická společnost vydala v roce 1839 měděnou minci ½ anna s Ganéšou na zadní straně.¹⁸⁶ Na konci 19. století svátek *Ganéš čaturhí* opět ožil v souvislosti s formováním indického národa za samostatnost.

---

¹⁸² Indické jméno Ganéš má českou transkripci Ganéša, a také ji tak v textu používám. U názvu *Ganéš čaturhí* jsem však udělala výjimku, neboť se jedná o ustálený úzus indického svátku a „Ganéša čaturhí“ by zněl nepatřičně.

¹⁸³ Skt. *caturchī* = čtvrtý ; *utsava* = ceremonie, festival, začátek ; *visarjana* = konec, opuštění, zanechání

¹⁸⁴ Výpočet indických svátků je značně složitý a odráží mnoho astrologických aspektů včetně přesného rozdělení měsíců a dnů. Bráhmáni se v této souvislosti opírají o védský almanach *pañčāṅga* (*pañcāṅga* = pět údů) z asi 1000 př. n. l. Zdroj poznámky: Rinehart, Robin: *Contemporary Hinduism*. Santa Barbara. ABC-Clío, Inc. 2004. s. 125.

¹⁸⁵ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 217-218.

¹⁸⁶ World Coin Price Guide. India-British coin Price Guide. In : *Numismatic Guaranty Corporation*. [online], [cit. 2017-08-20]. Dostupné z: <https://www.ngccoin.com/price-guide/world/india-british-1-2-anna-x-20-1839-cuid-1175752-duid-1581017>

4.2 Postava B. G. Tilaka v Maháráštre

Lókmánja Tilak nebo také Bál Gangádhar Tilak (1856 – 1920) je postava, která se významnou měrou zasloužila o to, že svátek *Ganěš čaturthí* se stal veřejným a je v této spojitosti hojně citován. Působil převážně v Maháráštre a byl bezprostředně spjat s formováním hnutí za nezávislost Indie na počátku 20. století. Jeho vyhraněné postoje a působení v radikálním křídle Indického národního kongresu (dále jen INK) ho řadí do kategorie indických nacionalistů.

Narodil se jako Kéšav Gangádhar v rodině čitpavanských bráhmánů ve vesnici Čikhali v Ratnágiri.¹⁸⁷ Jeho otec Gangádhar Tilak byl učitelem a když bylo Kéšavovi deset, byl otec služebně převeden do Púny. Zde vystudoval *Deccan College*, kterou dokončil v roce 1877. Patřil tak mezi první generaci Indů, kteří dosáhli vyššího vzdělání. V roce 1879 absolvoval práva¹⁸⁸ na Bombajské univerzitě¹⁸⁹. Jako velmi mladý byl oženěn s dívkou z rodiny Bálů.

Po dokončení studií pracoval jako učitel a poté se vydal na dráhu novináře. Prohlašoval že, „...není rozdíl mezi náboženstvím a praktickým životem. Podstatné je pracovat pro svoji zemi společně s rodinou. Dalším krokem má být služba člověku a Bohu“.¹⁹⁰ Tilak se v té době začal angažovat politicky. S bývalými spolužáky založil společnost *Deccan Education Society*¹⁹¹ (1884), jejímž cílem mělo být zlepšení kvality vzdělávání indické mládeže s důrazem na indické tradice. Stal se silným kritikem západního vzdělávacího systému. Došel k závěru, že dobrý občan může být formován pouze prostřednictvím dobrého vzdělání. Chtěl, aby každý Ind znal svoji kulturu a národní ideály. V roce 1890 se stal členem INK, byl členem městského zastupitelstva Púny a zákonodárského sboru Bombaje.

Jeho snem bylo docílit samostatné Indie. Byl si vědom toho, že národ potřebuje být jednotný. Usilovně studoval indickou historii a kulturní a náboženské zvyky¹⁹² a snažil se

---

¹⁸⁷ Bhagwat, A. K., Pradhan, G.P. *Lokmanya Tilak - A Biography*. Mumbai. Jaico Publishing House, 2009. s. 9.

¹⁸⁸ *Ibid.*, s. 12.

¹⁸⁹ Tilak získal právnícký titul LL.B (*Bachelor Legum of Law*) na *Government Law College Mumbai*. Tato instituce založená v roce 1855 funguje dodnes odkazuje na to, že zde Tilak studoval. Viz: ABOUT GOVERNMENT LAW COLLEGE, MUMBAI In: *Government Law College*. [online], [cit. 2017-08-2]. Dostupné z : <http://www.glcmbai.com/about-glc.html>

¹⁹⁰ Brown, D. Mackenzie. *The Nationalist Movement: Indian Political Thought from Ranade to Bhave*. Berkeley. University of California Press. 1961, s. 79.

¹⁹¹ Tato společnost je v Púně stále aktivní pod názvem *Fergusson College*.

¹⁹² Tilak jako nacionalista pokračoval v bádání v oblasti indické historie celý život. V roce 1903 vydal knihu *Arctic Home in the Vedas*. Zkoumal v ní stáří Árijů z astrologického hlediska. Došel k závěru, že jejich

v lidech zanítit jiskru národní hrdosti. To se mu v případě Ganéši podařilo dokonale. Začal propagovat heslo „*Ganéša jako bůh pro všechny*“ a jeho idea byla, aby se Ganéša během svátku *Ganéš čaturthí* uctíval veřejně. V roce 1893 byly po dobu deseti dnů vystaveny sošky Ganéši na veřejných prostranstvích a tato tradice se každý rok obnovovala. Svátek se stal společnou oslavou indických tradic, zpívaly se národní písně a recitovaly verše. Britové si byli vědomí potenciálního nebezpečí veřejných shromáždění, a proto je cíleně zakazovali. K náboženským svátkům však byli tolerantní. Aktivity Tilaka jim ale nemohly uniknout.¹⁹³ Upřímně ho nesnášeli a nazývali jej „*otcem indických nepokojů*“. Tilakovi se díky svátku podařilo spojit bráhmanské a nebráhmanské vrstvy, i když se bráhmani cítili do jisté míry dotčení. Svátek byl totiž doposud pouze v jejich režii a stěžovali si, že tím, že se obřady nyní provádí veřejně a často je vykonává „člověk z lidu“, dochází k znesvěcení svátku. Festival, financovaný z místních sbírek, se však těšil velké oblibě. Během oslav docházelo k intelektuálním a politickým debatám a konala se vystoupení místních lidových souborů. Není bez zajímavosti, že i sošky Ganéši měly v té době hrdinskou podobu, Ganéša se na pódiích objevoval jako statečný válečník nebo jako vítěz nad démony.

Nad jistou mýtickou rolí Tilaka ohledně uvedení svátku *Ganéš čaturthí* na veřejnost se kriticky zamýšlejí někteří autoři. Uvádějí, že Tilak byl pouze inspirátorem sjednocení indického národa a že jeho role pokud jde o uvedení svátku na veřejnost, byla především propagační. Ucelené hodnocení Tilakových aktivit v souvislosti se svátkem Ganéši podává antropoložka Raminder Kaur působící na Univerzitě v Sussexu,¹⁹⁴ která Tilaka považuje za nejvíce mobilizující prvek při formování festivalu. Courtright zase poukazuje na negativní aspekt sjednocení bráhmánů s nebráhmanskými vrstvami, konkrétně na nepokoje vyvolané snahou hinduistů o přísnou ochranu krav.¹⁹⁵ O tom, že svátek indickou společnost dokázal i

---

původním domovem byla oblast severního pólu, odkud se Árvové díky povodním před osmi tisíci lety před Kristem přemístili do severní Evropy a Asie. Svoje argumenty opíral o rozbor védských hymnů, avšak připouští, že je třeba ještě dalšího výzkumu. Zastával například názor, že Vědy musely být sepsány mnohem dříve, než přišli Árvové, a jejich stáří odhadoval na 5000 let. Zdroj poznámky: Bhagwat, A.K., Pradhan, G.P. *Lokmanya Tilak - A Biography*. s. 58, 144.

¹⁹³ Bharathi, K. S., *The Political Thought of Lokmanya Bal Gangadhar Tilak*. Delhi. Concept Publishing Company, 1998. s. 45.

¹⁹⁴ Kaur, Raminder. *Performative Politics and the Cultures of Hinduism: Public Uses of Religion in Western India*. London. Anthem Press, 2005, s. 33-41.

¹⁹⁵ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 233-234.

rozdělovat, svědčí fakt, že v roce 1894 došlo k prvnímu veřejnému konfliktu hinduistů a muslimů. Muslimové poslali petici proti svátku *Ganěš čaturthi* britské vládě.¹⁹⁶

Tilak však v rozšiřování popularity nacionalistického hnutí vytrvale pokračoval. Při hledání národních kořenů se stal obdivovatelem Šivádžího. V roce 1895 založil Šivádžího nadační výbor, který zavedl oslavy jeho narození a úmrtí a z fondu "*Šiv Džajanti*" byla nedaleko pevnosti *Raigad* obnovena Šivádžího hrobka. I na tomto poli slavil úspěch, neboť Šivádží byl u Maráthů vždy považován za hrdinu.¹⁹⁷ Je jen přirozené, že muslimská komunita toto nadšení nesdílela a dodnes nesdílí.

Tilak v té době začal vydávat dva týdeníky, *Késari*¹⁹⁸ v maráthštině a *Mahratta* v angličtině, kde publikoval své názory. Jeho stoupenci ho začali nazývat "buditelem Indie". Další životní osudy Tilaka odrážejí události ve společnosti. Tilak kritizoval jak britskou nadvládu, tak umírněné nacionalisty, kteří obhajovali sociální reformy podle západního modelu. Prohlašoval, že sociální reforma jen odvrací energii od politického boje za nezávislost.

Za svoji politicky angažovanou činnost byl vězněn. Poprvé byl v roce 1897 odsouzen na 18 měsíců a v roce 1908 ho britská vláda obvinila z pobuřování a podněcování terorismu a 6 let strávil ve vězení v Barmě. Tresty mu vysloužily mezi lidem titul *Lókmánja* (Lidem ctěný)¹⁹⁹ a po propuštění byl uctíván jako mučedník a národní hrdina. Tilak přijal slogan, který vymyslel jeho kolega Joseph Baptista: "*svarádž*²⁰⁰ je moje právo od narození a docílím

---

¹⁹⁶ V roce 1894 došlo k bojkotu festivalu Ganěši ze strany muslimů. Tilak je v této souvislosti uváděn jako sjednotitel proti Britům napříč celou indickou společností. Na druhou stranu se připomíná, že jeho snahou bylo nastavit ve společnosti hinduistický způsob života. Zdroje poznámky: Cashman, Richard I. *The Myth of the Lokamanya: Tilak and Mass Politics in Maharashtra*. Berkeley. University of California Press, 1975, s. 93., Richards, Glyn. *Source Book of Modern Hinduism*. Abingdon. Routledge, 1985, s. 104.

¹⁹⁷ Kult Šivádžího je v Maháráštre i dnes stále silný. Nedaleko Púny byla za příspěvku státu pečlivě opravena oblast Ratnagiri, kde Šivádží působil. Mezi mládeží jsou velmi populární výlety na Šivádžího pevnosti v horách. Skupinky pochoduujících turistů s tradičními oranžovými šátky nebo praporky, kteří trochu připomínají skauty, nelze přehlédnout. Často je doprovází hlasité národní písně přehrávané z mobilů.

¹⁹⁸ Skt. *kesari* = lev

¹⁹⁹ Skt. *loka* = člověk, lidé, země; *man-* *manyate* = respektovat, ctít.

²⁰⁰ Skt. *sva* = vlastní, můj; *rāj-*, *rājati* = vládnout

ho²⁰¹ a důrazně obhajoval hnutí *svadéší*²⁰² na podporu domácí produkce.²⁰³ V roce 1916 opět vystoupil do INK.²⁰⁴ Spolu s právníkem a politickým aktivistou G. S. Khapardem²⁰⁵, Muhammadem Alím Džinnáhem, budoucím zakladatelem Pákistánu, a levicovou političkou Annie Bésantovou pomáhal založit Celonárodní ligu pro vlastní samosprávu (*Indian Home Rule League*). V roce 1916 byl podepsán takzvaný Lakhnaúský pakt, který měl v boji za nezávislost zajistit mezi hinduisty a muslimy jednotu. Tilak tak po několika letech zanechal snahy usmířit liberální a radikální křídlo v Kongresu a věnoval se myšlence autonomní ligy. V roce 1918 navštívil jako prezident indické autonomní ligy Anglii. Navázal zde pevné kontakty s představiteli *Labour party*. Jeho předvídavost byla oprávněná, neboť to byla vláda této strany, která v roce 1947 udělila Indii nezávislost. Domů se vrátil v roce 1919, aby se zúčastnil zasedání Kongresu v Amritsaru. Postupně se z něj stal odpůrce Gándhího bojkotu voleb do zákonodárných sborů zřízených v rámci Montagu-Chelmsfordových reforem. Tilak delegáty spíše pobízel, aby následovali jeho politiku "citlivé" spolupráce při provádění reforem, které by zavedly určitou míru indického účasti v regionální vládě. Zemřel však dříve, než svým reformám mohl dát pevnější rámeček.

Po jeho smrti 1. srpna 1920 mu vyjádřili úctu, jak Mahátma Gándhí, tak Džaváharlál Néhrú, který jej nazval "*otcem indického revoluce*".²⁰⁶ Nezávislosti, za kterou tolik bojoval, se nedožil. Indie ji získala až v roce 1947, 27 let po jeho smrti. V Maharáštre je po Tilakovi pojmenována spousta objektů, například nádraží v Bombaji nebo právnická škola a divadlo v Púně. V roce 2007 indická vláda vydala u příležitosti 150tého narození Tilaka minci.

---

²⁰¹ Padhy, K. S. *Indian Political Thought*. Delhi. PHI Learning Pvt. Ltd., 2011, s. 124.

²⁰² Skt. *sva* = vlastní, můj; *deša*, *deší* = země, vlast

²⁰³ Tilak se snažil přesvědčit Móhandáse Gándhího, aby opustil myšlenku úplného nenásilí ("Total Ahimsá") a raději se snažil o dosažení vlastní vlády všemi prostředky. Gándhí, i když si ho vážili jako svého gurua, názor nezměnil. Z politických vůdců ve světě na Tilaka silně zapůsobil Lenin v Rusku.

²⁰⁴ Tilak z INK vystoupil v roce 1907, kdy se mu spolu s nacionalistickým křídlem nepodařilo prosadit rezoluci na podporu vlastní vlády, vzdělávacího programu zaměřeného na národní tradice a na podporu bojkotu zahraničního zboží. Zdroj poznámky : Padhy, *Indian Political Thought*, s. 78.

²⁰⁵ Jistou zajímavostí je, že Ganéš Šrí Krišna Kaparde se narodil 27.08.1854 na svátek *Ganéš čaturthí*.

²⁰⁶ Inamdar, N R. *Political Thought and Leadership of Lokmanya Tilak*. Delhi. Concept Publishing Company, 1983, s. 271.

4.3 Průběh oslav Ganéši

Ganěš čaturthí se jako veřejný svátek ujal a z Maharáštry, kde má dodnes své centrum, se postupně rozšířil do jiných indických států. V této kapitole popisují, jak desetidenní svátek probíhá. Do suchého popisu se však nevešel emoční náboj, který přípravy festivalu a každodenní oslavy doprovázejí. Běžnými Indy je po tuto dobu Ganéša uctíván srdcem a upřímně se na svého Vinájaku těší.

Před svátkem se tradičně uklízí celý dům a pečou se sladkosti.²⁰⁷ Před domy nebo dočasné chrámy Ganéši se během svátku často objevují na zemi sypané obrázky *rangólí* z barevné rýžové mouky znázorňující buď Ganéšu nebo ornamenty. Některé ženy před začátkem festivalu drží půst na počest Ganěšovy matky Párvatí. Svátek často znamená sáhnout si na rodinné úspory, neboť podobně jako při svátku světel *Dípavali*²⁰⁸ si příbuzní mezi sebou dávají dary a dárky. Zpravidla se jedná o nové oblečení, hračky pro děti nebo příspěvek do domácnosti. Pro každou rodinu i komunitu je tradicí zakoupit si před začátkem svátku svoji hliněnou sošku (*múrti*)²⁰⁹ Ganéši. Stánky se předbíhají ve výběru jeho velikostí a barevného provedení. Tradičním materiálem sošek byl vždy jííl, avšak dnes ho mnohdy nahrazují plasty. Pro sošku platí, že chobot směřuje doleva a oči by se měly dívat zpřímá. *Múrti* se usadí buď na domácí oltář, nebo na uliční pódium a zůstává zakrytá, až do rituálního „oživení“. Přechodný chrám Ganéši se nazývá *mandapa*, *mandala*, nebo *pandál*²¹⁰. Jednotlivé ulice nebo čtvrti pořádají na jejich stavbu a dekoraci sbírky. Výraz *mandala* má v tomto smyslu dvojí význam. Kromě pódia pro Ganéšu může znamenat i organizaci nebo trust, který spravuje finance sponzorů a má na starosti stavbu a výzdobu velkých *pandálů*. Tato pódia jsou vyzdobena mnohem bohatěji a někdy mezi sebou s výzdobou soutěží.

Pandál je vyložen barevnými látkami, ozdobený květinami, světly a suvenýry významnými pro danou komunitu. Uprostřed stojí Ganěšova socha, na kterou se věší girlandy ze žlutého měsíčku nebo z kvítků tropického keře plchoplodu podvinutého (lat. *Calotropis*

---

²⁰⁷ Ganěšova oblíbená sladkost se nazývá *módaka*, která se někdy vykládá jako symbol mnoha světů. Jsou to kuličky připravené z rýžové a pšeničné mouky naplněné směsí kokosu, palmového cukru, sušených plodů a koření. Buď se uvaří v páře, nebo smaží. Dalšími pochutinami během svátku jsou *čaklí* (podobají se preclíkům), *búndí* (malé smažené kuličky z cukru a luštěninové mouky), *idlí* (rýžové knedlíky), *pájasam* (rýžový pudink), sezamové kuličky, *appam* (sladké rýžové palačinky), kokos, betelové listy, ořechy a ovoce.

²⁰⁸ Skt. *dīpa* = lampa; *āvali* = řada

²⁰⁹ Skt. *mūrti* = idol, socha, zpodobnění

²¹⁰ Skt. *maṇḍapa* = pavilón pro veřejný rituál, chrám; *maṇḍala* = území, okruh, zóna; *pandál* vychází z tamilského slova *pandhal* = dočasný přístřešek

gigantea). Sošky se potírají červenou masťou připravenou z kurkumy, rumělky a santalové pasty. Dekorace celého *pandálu* často odráží společenské téma nebo současné události. V Bombaji se například objevila mandala poukazující na potraty žen, sebevraždy farmářů nebo boj s korupcí. V Púně nejsou výjimkou *pandály* s obrázky heroického Šivádžího. V době získávání nezávislosti měly sošky válečnickou a hrdinskou podobu. Po vzniku samostatné Indie začala být taková zpodobnění Ganéši archaismem a výrobci soch se postupě vrátili k puránským zdrojům. Dnes jsou sošky velmi jednoduché a znázorňují Ganéšu jako dobrotivé božstvo. Někdy přejímají charakteristiky jiných bohů. Dle ortodoxích hinduistů by měl být Ganéša znázorňován jako *Lambódara* (Ten s velkým břichem). Nicméně mandala *Šiv Séna* v Bombaji stále upřednostňuje jeho válečnickou podobu a Ganapati je na těchto pódiích velký a svalnatý. V náboženském svátku se tak mohou projevat politické postoje. Občas dochází ke kontroverznímu ztvárnění, například Ganéša a myš, Ganéšův symbol spojovaný s vítězstvím Indie v kriketu 1982.

První den je hlavní bodem púždy „oživení“ sochy, neboť hinduisté věří, že jejím prostřednictvím k nim Ganéša každý rok na deset dnů přichází. Každodenní púđa má 16 tradičních kroků a nazývá se *śodasópačára*²¹¹. Provádět se může i púđa oslavující 21 Ganéšových jmen nebo púđa, která uctívá jednotlivé části těla Ganapatiho (*aṅga-pūjā*). Púđu vykonává bráhman nebo skupina bráhmanů (dle velikosti *pandálu*), kteří jsou oblečeni v červeném nebo bílém tradičním oděvu *dhóti*²¹² a šálem (*uttariya*). Doma se púđa provádí většinou ráno a v *pandálech* večer. Poučky o časech púždy doporučují provádět ji v během poledne, konkrétně se pro rok 2017 doporučuje provádět Ganéša púđu během svátku *Ganéš čaturthí* v délce 2 hodin a 31 minut od 11h13 do 13h44.²¹³ Každý krok púždy doprovází

---

²¹¹ Skt. *śodaśa* = šestnáct; *upacāra* = ceremonie, služba, zdvořilé chování)

²¹² Skt. *dhautī* = umýt, očistit - ve spojení s šatstvem

²¹³ Zde se uplatňuje v praxi legenda o tom, jak se Ganéša rozzlobil na měsíc. Proto není vhodné, aby se ti, co uctívají Ganéšu, dívali v určitý čas během svátku na oblohu. Jedná se o poměrně komplikovaný příběh složený z několika legend. Brown uvádí historku, že když se jednou Ganéša vracel na své myši domů, myš se polekala hada, který se plazil přes cestu. Ganéša, mající břicho plné sladkých kuliček *módaka*, vyprázdnil žaludek a sladkosti se vysypaly na zem. Měsíc, který celou scénu viděl, se neudržel smíchu. Ganéša se rozzuří, zamířil na něj svým klem. Od té doby měsíc dorůstá a couvá a ty, kteří se na měsíc podívají v určitých časech, má přivést do potíží. Další příběh hovoří o Kršnovi, který byl falešně obviněn z krádeže drahokamu. O události byl zpraven mudrc Nárada, který dospěl k názoru, že k této události došlo proto, že se Kršna podíval na měsíc ve špatnou chvíli. Aby došlo k nápravě, měl činit pokání a recitovat ochranné mantry. Zdroje poznámky: Brown, *Studies of an Asian God*, s. 4-5., Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 169-171.

recitace manter.²¹⁴ Před začátkem púdži se zapálí oheň nebo světlo²¹⁵ a vytvoří se atmosféra pro její konání²¹⁶. Toto jsou jednotlivé kroky púdži prováděné při svátku Ganěš čaturthí.²¹⁷

1. *Áváhana a Pratišthapana*.²¹⁸ Na začátku púdži se Ganěša se spojenými dlaněmi zve, aby přišel, a pozvedne se jeho socha. Tento krok se vynechává, je-li púdža prováděna u oltáře, ve kterém je Ganěša uctíván po celý rok.

2. *Āsana samarpana*.²¹⁹ Ganěša přišel a je mu nyní nabídnuto sedadlo. Bráhman má ve spojených rukou pět květin a za zpěvu mantry je pokládá před *múrti*.

3. *Páda samarpana*.²²⁰ Ganěšovi je nabídnuta voda k omytí nohou.

4. *Arghja samarpana*.²²¹ Ganěšovi je nabídnuta posvátná voda.

5. *Ācamana*.²²² Ganěšovi je nabídnuta voda pro očistu úst.

6. *Snána mantra*.²²³ Následuje zpěv mantry, při které se Ganěša koupe v pěti ingrediencích (*pañcamṛta*) - mléce, jogurtu, medu, přepuštěném másle a cukru. Na závěr se *múrti* omyje vodou s vonným olejem a pak vodou čistou.

7. *Vastra samarpana a Uttarija samarpana*.²²⁴ Ganěšovi je nabídnut nový oděv.

8. *Jadžňópavíta samarpana*.²²⁵ Ganěšovi je uvázána posvátná šňůrka.

V krocích 9. - 15. je Ganěšovi nabídnuta:

---

²¹⁴ Jedná se o hymny z Rig Vědu, verše z *Nárada purány*, *Ganapati Atharvašíršy* a další stótry o Ganěšovi.

²¹⁵ Skt. *dīpa* = lampa, oheň; *prajavalana* = zapálení

²¹⁶ Skt. *sañkalpa* = úmysl, záměr vyslaný srdcem a myslí

²¹⁷ V literatuře jsem se ohledně púdži prováděné při svátku *Ganěš čaturthí* dočetla vždy jen o jejím významu, historických souvislostech nebo o některých krocích. Nejucelenější přehled jejího provádění jsem našla na stránkách zaměřených na astrologické časy jednotlivých indických svátků. Zdroj: *Ganesh Chaturthi Puja Vidhi* In: Panchang and Hindu Calendar for the world [online], [cit. 2017-08-22]. Dostupné z: <http://www.drikpanchang.com/festivals/ganesh-chaturthi/ganesh-chaturthi-puja-vidhi.html>

²¹⁸ Skt. *āvāhana* = vzývání; *pratišthapana* = vztyčení nebo posvěcení obrazu božstva

²¹⁹ Skt. *āsana* = sedadlo;

²²⁰ Skt. *pāda* = chodidlo; *pādyā* = mít souvislost s chodidly; *samarpana* = poskytnutí

²²¹ Skt. *arghya* = zasluhující si respekt; posvátná voda, květiny, med; *samarpana* = poskytnutí

²²² Skt. *ācamana* = voda nabídnutá z dlaní za účelem očisty

²²³ Skt. *snāna* = koupel; *mantra* = recitování posvátných slabik a hymnů; kořen *man-* = myslet, sufix *tra* = označení nástroje

²²⁴ Skt. *vastra* = šaty; *uttariya* = šála; *samarpana* = poskytnutí

²²⁵ Skt. *yajñōpavīta* = tenká šňůrka kolem pasusymbolizující bráhmanský stav; *samarpana* = poskytnutí

9. vůně (*gandha*), 10. přebraná rýže (*akṣata*), 11. květinový věnec (*puṣpa* = květina; *mālā* = girlanda, věnec), listy stromu naditce (*śamī* = lat. *Acacia Polyacantha*; *patra* = list), tři nebo pět listů posvátné trávy (*dūrvā* = lat. *Dactyloctenium*), červené zvonkovité květiny (*sindūr* = lat. *Woodfordia Fruticosa*), 12. parfém (*dhūpa*), 13. lampa (*dīpa*), 14. dary v podobě jídla (*naivedya*), santál (*candana*), 15. betelové listy (*tāmbūla*), kokosový ořech (*nārikela*), ostatní dary (*dakṣiṇa*).

16. *Nirādžana a Visardžan*²²⁶. Ganéša se poslední den svátku na konci púdži rituálně očistí ohněm a odchází a jeho soška se hází do vody. Je-li Ganéša na daném místě přítomen a uctíván stále, jeho *múrti* se jen symbolicky z oltáře zvedne (*utthāpana*). Významem konce svátku se zabývám v další kapitole.

Svátek je v Indii nesmírně populární nejen kvůli Ganéšovi, ale i pro svůj sociální aspekt. Prostor kolem *pandálů* se po skončení každodenních obřadů stává veselicí s hudbou a občerstvením, při které se shromažďují obyvatelé celé ulice spolu s přáteli a příbuznými. Někdy je u pódíí postaven stan, ve kterém je prováděna lékařská kontrola, lidé mohou darovat krev, nebo je zde charita pro chudé.

4.4 Symbol konce svátku

Svátek končí 10. den rituálem *Ganéša Visardžan*. Některé rodiny dodržují tradici kratší délky svátku a rituál provádějí již třetí, pátý nebo sedmý den (vždy liché číslo), přičemž za Péšvů svátek trval pouze 1,5 dne. *Visardžan* lze přeložit jako „rozpuštění se v božském“ a závěr svátku lze pojmout jako symbol tvoření a rozpadu v přírodě.²²⁷ Sošky Ganéši se poslední den festivalu při závěrečné púdži očistí ohněm, tj. kněz před ní několikrát zamává hořící lampou a sochu obejde zleva doprava (*pradakṣiṇā*) a Ganéšovi se oběma dlaněmi nabídnou květiny. Soška je poté odebrána z *pandálu* a naloží se na ozdobený vůz, položí se na nosítka nebo ji někdo ze skupiny vezme na ramena. Průvod Ganéšových příznivců, někdy v doprovodu tanečníků, se následně vydá za zvuku bubnů a fanfár směrem k pobřeží nebo

---

²²⁶ Skt. *nī-rājana* = očista ohněm, někdy se užívá *ārti*; pův. význam: královská ceremonie spočívající v symbolické očistě kněze, královských ministrů a části armády před tažením do boje; *visarjan* = odchod

²²⁷ Rituál *visardžan* se objevuje ve více indických svátcích. Je například součástí festivalu věnovanému bohyni Durgá, který se slaví především v západní Indii a připadá na konec září.

nejbližší řece. Z průvodů se ozývají zvolání *Ganapati Bappa Mórāja*.²²⁸ Ganéšovi jsou obětovány poslední přímlyvy a dary v podobě kokosových ořechů a květin a poté se jeho socha hodí do vody. Ganéša se vrací do svého příbytku na Kailásu a bere s sebou všechny neúspěchy svých stoupců. Pro hinduisty je to silný moment, neboť ztělesněné božství zde bylo přítomno, na každodenní starosti nejsou sami a vědí, že na ně Ganéša nezapomene. Pán překážek odchází, aby se za rok mohl opět vrátit. Oslavy pak většinou pokračují celou noc až do rána.

Pro životní prostředí má ceremonie *Visardžan* jistý negativní dopad, neboť sošky jsou dnes často vyrobeny z pálené sádry („plaster of Paris“) a jsou pomalované chemickými barvami obsahujícími těžké kovy. Již takto dosti zkoušené řeky dostávají další příděl odpadu, který je odnášen dále do moře. Místní samosprávy proto začaly vyvíjet snahy, aby se k výrobě sošek opět používala hlína. V Púně existuje nevládní organizace, která prodává ekologický papír a barvy na výrobu sošek. Některé pandály začaly používat dřevěné sochy, které se každý rok opět nabarví. Další nepříjemností s tímto pro Indý radostným svátkem je hluk. Oslavy u *pandálů* a během průvodů provází hudba, jejíž hlasitost mnohonásobně překračuje evropské normy a trvá dlouho do noci. Není to však jen problém tohoto svátku. Na decibely se nehledí ani při svatbách a jiných náboženských akcích.

4.5 Popularita svátku v Indii a v zahraničních hinduistických komunitách

Svátek Ganéš čaturthí se slaví po celé Indii. Vlivem historie získal největší popularitu v Maháráštre a na území bývalého Maráthského státu v dnešních svazových státech Maháráštra, Goa, Čhattísgarh, Karnátaka, Urísa. Oblíbený je i v Gudžarátu. Svátek se za poslední léta stal malým průmyslem. Obchodníci se předbíhají při prodeji dekorací, sošek, občerstvení, rodinných dárků, kazet atd. První den svátku bývá většinou pracovní volno, a to i pro nemuslimy. Řidiči, strážníci a pomocné síly dostávají od svých nadřízených dárky a příplatky. Svátek přitahuje turisty, a to především do Bombaje, kde je jeho centrum. V posledních letech oslavy doprovází zesílená bezpečnostní opatření.

Mimo území Indie je festival hojně udržován ve Velké Británii, Malajsii, Singapuru, USA, Kanadě i Francii. Imigranti zde svátek často uctívají ještě více než v Indii jako symbol své domoviny. Při zhotovování sošek Ganéši jsou však většinou zakázány těžké kovy a

---

²²⁸ Jedná se o propojení slova *bappa*, které se v hovorové maráthštině používá ve významu otec a jméno Ganéšova stoupence Móraji Gósáviho. Velice volně lze přeložit jako *Sláva Ganéšovi, otci, jež nezapomíná na své příznivce*.

kadmium a podporovány jsou tradiční přírodní materiály – hlína a ekologické barvy. Ganéša se ve Francii nehází do řek, ale do nádrží.

Ve Spojeném království, kde je tradičně silná hinduistická komunita, se hlavním místem festivalu stal chrám Višnu v Southallu²²⁹ asi 30 km na západ od Londýna, kde má sídlo i organizace *Hindu culture and Heritage Society*. Sošky se vhazují do Temže. Ve Spojených státech stojí za zmínku nevládní kulturní organizace *Swayamsevak Sangh*²³⁰, která pořádá hinduistické svátky. V New Yorku jsou oslavy svátku *Ganěš čaturthí* soustředěny do chrámu *Mahá Vallabha Ganapati Temple*.²³¹ Ve Filadelfii jsou oslavy na počest Ganěši největší v severní Americe a jsou zcela financovány z veřejných sbírek. Centrem dění je chrám *Bharatiya Temple, Chalfont*.²³² V Kanadě je festival organizován především společnostmi maráthsky hovořících Indů jako MBM v Torontu²³³ a MSBC ve Vancouveru.²³⁴ Na Mauríciu se festival slaví již od roku 1896. Svátek zde nabyl velké popularity a poslední den je i státním svátkem. Organizaci festivalu zajišťuje Maráthské kulturní centrum podporované maurícijskou vládou.²³⁵ Festival se slaví i v Dubaji ve Spojených arabských emirátech, kde je centrem hinduistický chrám ve čtvrti *Bur Dubai*. Sošky se potápí do Arabského moře. Svátek zde drží především indiští imigranti pracující ve stavebnictví.

---

²²⁹ Vishwa Hindu Mandir, Southall, Spojené království. *Programme 2017*. [online], [cit. 2017-08-20]. Dostupné z: <http://vishwahindumandir.com/calendar.html>

²³⁰ Swayamsevak Sangh USA. *Introduction*. [online], [cit. 2017-08-20]. Dostupné z: <http://www.hssus.org/content/view/18/114/>

²³¹ The Hindu Temple Society of North America. *Upcoming Events*. [online], [cit. 2017-08-20]. Dostupné z: <https://nyganeshtemple.org/>

²³² Bharatiya Temple, Chalfont, Filadelfie. *Philadelphia Ganesh Festival Press Release*. [online], [cit. 2017-08-20]. Dostupné z: <http://b-temple.org/philadelphia-ganesh-festival-press-release/>

²³³ Marathi Bhasik Mandal, Toronto, Kanada. *Mission*. [online], [cit. 2017-08-20]. Dostupné z: <http://mbmtoronto.com/>

²³⁴ Marathi Cultural Society of British Columbia, Kanada. *Welcome*. [online], [cit. 2017-08-20]. Dostupné z: <http://www.marathi-society-of-bc.org/>

²³⁵ Mauritius Marathi Cultural Centre Trust. Moka, Maurícius. *Welcome. Introduction*. [online], [cit. 2017-08-20]. Dostupné z: <http://www.mmcct.mu/index.php?lang=en>

5 Závěr

Popularita festivalu *Ganěš čaturthí* s účastí širokých mas je známkou toho, že z kalendáře indických svátků jen tak nevymizí. V Maharáštre, kde svátek vznikl, představuje nejdůležitější festival roku. Jedná se o svátek napříč všemi kastami a o každoroční posílení víry. Symbolizuje radost, že Ganěša na své věřící nezapomíná, je s nimi v kontaktu a pomáhá jim v často nelehkém každodenním životě.

Tato práce si troufá být pouze náhledem na postavu Ganěši ve spektru hinduistických božstev. Při studiu Ganapatiho jsem zjistila, že dané téma má mnoho vrstev. Na Ganěšu se dá pohlížet z více úhlů. Náboženského, historického, mýtického i praktického. Samotný svátek *Ganěš čaturthí* je takové finále, vrchol uctívání Pána překážek. Spousta aktivit spojených s festivalem nemá s podstatou tohoto božstva příliš společného a je spíše zaměřená na to, jak jsou *pandály* vyzdobené, aby hudba hrála co možná nejhlasitěji, jaké dary dám příbuzným nebo jaký profit přinese svátek díky přílivu turistů. Ganěša je však jinde a svýma moudrýma a laskavýma očima vše pozoruje. Postava Ganapatiho by rozhodně stála za další studium. Na samostatnou práci o něm by vydala například tato témata:

- rozbor, jak se Ganěša dostal do hinduistické mytologie. Přes zmínky ve védských textech, zlého Vinájaka až po dobrotivé božstvo v puránách.
- symbolika Ganěši a úvaha nad jeho rolí jako prvního božstva (*ādi-devatā*).
- rozbor legend o Ganapatim v puránách. Legendy se často doplňují a prolínají.
- rozbor 32 Ganěšových forem a 1000 Ganěšových oslavných jmen.
- rozbor rituálů a různých typů púdž ke Ganěšovi včetně praktik skupiny Gánapatjů. Porovnání rituálu *Visardžan* s jinými indickými festivaly.
- podoba sošek Ganěši v průběhu určitého období a výzdoba *pandálů*, která odráží aktuální dění ve společnosti ve spojení s tradicemi.
- každý chrám *Aštavinájaka*, jejich legendy, způsob uctívání a ztvárnění Ganěši v nich.
- vývoj svátku *Ganěš čaturthí* od nástroje k získání samostatnosti až do téměř komerční podoby v současnosti. Význam Ganěši v dnešním globalizovaném světě.
- ekonomický podtext svátku. Nárůst tržeb obchodníků, navýšení cestovního ruchu díky turistům a návštěvám rodin, ekologie, infrastruktura a logistika ve městech během deseti dnů festivalu.

S Ganěšou bych se rozloučila citací z předmluvy knihy Courtrighta, kterou napsala americká indoložka Wendy Doniger O'Flaherty. Tématu hinduismu se věnuje již několik

desetiletí a uvádí: ... *Ganéša má vše, co je fascinující pro každého, kdo se zajímá o náboženství, o Indii nebo o obojí: šarm, mystérium, popularitu, sexuální problémy, morální rozpolcenost, politickou důležitost, výsledky. Člověk může začít u Ganéši a postupovat odtud v nepřerušené linii k téměř každému aspektu indické kultury.*²³⁶

---

²³⁶ O'Flaherty, Wendy. In: Courtright, Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings, s. vii

6 Seznam použité literatury a internetových zdrojů

BARRAT, Barnaby B. *Ganesha's lessons for psychoanalysis: Notes on fathers and sons, sexuality and death*. Psychoanalysis, Culture & Society. December 2009, Volume 14, Issue 4. London. Palgrave Macmilian UK. ISSN 1088-0763.

BHAGWAT, A. K., PRADHAN, G. P. *Lokmanya Tilak - A Biography*. Mumbai. Jaico Publishing House. 2009. ISBN 978-8179928462.

BHARATHI, K. S. *The Political Thought of Lokmanya Bal Gangadhar Tilak*. Delhi. Concept Publishing Company, 1998. ISBN 978-8180695841.

BERNTSEN Maxine. *The Experience of Hinduism: Essays on Religion in Maharashtra*. New York. SUNY Press, State University of New York Press, 1988. ISBN 978-0887066641.

BROWN, D. Mackenzie. *The Nationalist Movement: Indian Political Thought from Ranade to Bhave*. Berkeley. University of California Press, 1961. ISBN 978-0520001831.

BROWN, Robert L. *Ganesh: Studies of an Asian God*. New York. SUNY Press, 1991. ISBN 978-0791406564.

BÜHNEMANN, Gudrun. *Mandalas and Yantras in the Hindu Traditions*. Leiden. Brill Academic Publisher, 2003. ISBN 978-9004129023.

CASHMAN, Richard. I. *The Myth of the Lokamanya: Tilak and Mass Politics in Maharashtra*. Berkeley. University of California Press; 1975. ISBN 978-0520024076.

COURTRIGHT, Paul B. *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*. New York. Oxford University Press, 1985. ISBN 978-0195057423.

ECK, Diana L. *Banaras: City of Light*. New York. Columbia University Press, 1982. ISBN 978-0231114479.

FLOOD D. Gavin. *An Introduction to Hinduism*. Cambridge. Cambridge University Press. 1996. ISBN 978-0521438780.

GREWAL, Royina. *Book of Ganesha*. Delhi. Penguin Global Ltd., 2014. ISBN: 978-0143419884.

GRIMES, John A. *Ganapati: Song of the Self*. New York. SUNY Press, 1995. ISBN 978-0791424391.

HAKEDA, Yoshito S. *Kukai: Major Works with and account of his life and a study of his thought*. New York. Columbia University Press, 1972. ISBN 0231036272.

INAMDAR, N R. *Political Thought and Leadership of Lokmanya Tilak*. Delhi. Concept Publishing Company, 1983. ISBN 978-0391029880.

JONES, Constance A, RYAN, James D. *Encyclopedia of Hinduism*. New York. Infobase Publishing, 2006. ISBN 978-0816075645.

KAUR, Raminder. *Performative Politics and the Cultures of Hinduism: Public Uses of Religion in Western India*. London. Anthem Press, 2005. ISBN 978-1843311386.

KINSLEY David, *Hindu Goddesses: Vision of the Divine Feminine in the Hindu Religious Traditions*. Delhi. Motilal Banarsidass Publ., 1987. ISBN 978-8120803947.

ODDIE, Geoffrey A. *Hinduism in India*. New Delhi. Sage Publications India Pvt Ltd., 2017. ISBN 978-9351505723.

PADHY, K. S. *Indian Political Thought*. Delhi. PHI Learning Pvt. Ltd., 2011 ISBN 978-8120343054.

RICHARDS, Glyn. *Source Book of Modern Hinduism*. Abingdon. Routledge, 1985. ISBN 978-1136099144.

RINEHART, Robin. *Contemporary Hinduism: Ritual, Culture, and Practice*. Santa Barbara. ABC-CLIO, Inc. 2004. ISBN 978-1576079058.

SCHILBRACK, Kevin. *Thinking Through Rituals*. Hove. Psychology Press, 2004. ISBN 978-0415290593

SUBRAMINIYASWAMI, Sivaya. *Loving Gaṇeśa*. Kaapa. Himalayan Academy Publications, 2000. ISBN 978-1934145173.

WERNER, Karel. *Malá encyklopedie hinduismu*. Brno. Atlantis, 1996. ISBN 80-7108-129-9.

WIRZ, Paul. *Kataragama: The holiest place in Ceylon*. Colombo. Lake house publishing house, 1966. OCLC 9662399.

ABOUT GOVERNMENT LAW COLLEGE, MUMBAI In: Government Law College. [online], [cit. 2017-08-2]. Dostupné z : <http://www.glcmbai.com/about-glc.html>

Bharatiya Temple, Chalfont, Filadelfie. Philadelphia Ganesh Festival Press Release. [online], [cit. 2017-08-20]. Dostupné z: <http://b-temple.org/philadelphia-ganesh-festival-press-release/>

Elephant - Ancient Indus Civilization objects and related motifs. In: Harappa [ONLINE]. [cit. 2017-07-30]. Dostupné z : <https://www.harappa.com/category/slide-subject/elephant>

Ganesha Chaturthi Puja Vidhi In: Panchang and Hindu Calendar for the world [online], [cit. 2017-08-22]. Dostupné z: <http://www.drikpanchang.com/festivals/ganesh-chaturthi/ganesha-chaturthi-puja-vidhi.html>

Marathi Bhasik Mandal, Toronto, Kanada. Mission. [online], [cit. 2017-08-20]. Dostupné z: <http://mbmtoronto.com/>

Marathi Cultural Society of British Columbia, Kanada. Welcome. [online], [cit. 2017-08-20].
Dostupné z: <http://www.marathi-society-of-bc.org/>

Mauritius Marathi Cultural Centre Trust. Moka, Maurícius. Welcome. Introduction. [online],
[cit. 2017-08-20]. Dostupné z: <http://www.mmccct.mu/index.php?lang=en>

MONIER-WILLIAMS. Sanskrit-English Dictionary, 1872. In: UNI KOELN. [online]. [cit.
2017-07-25]. Dostupné z :
<http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/scans/MW72Scan/2014/web/webtc2/index.php>.

Swayamsevak Sangh USA. Introduction. [online], [cit. 2017-08-20]. Dostupné z:
<http://www.hssus.org/content/view/18/114/>

The Hindu Temple Society of North America. Upcoming Events. [online], [cit. 2017-08-20].
Dostupné z: <https://nyganeshtemple.org/>

Vishwa Hindu Mandir, Southall, Spojené království. Programme 2017. [online], [cit. 2017-
08-20]. Dostupné z: <http://vishwahindumandir.com/calendar.html>

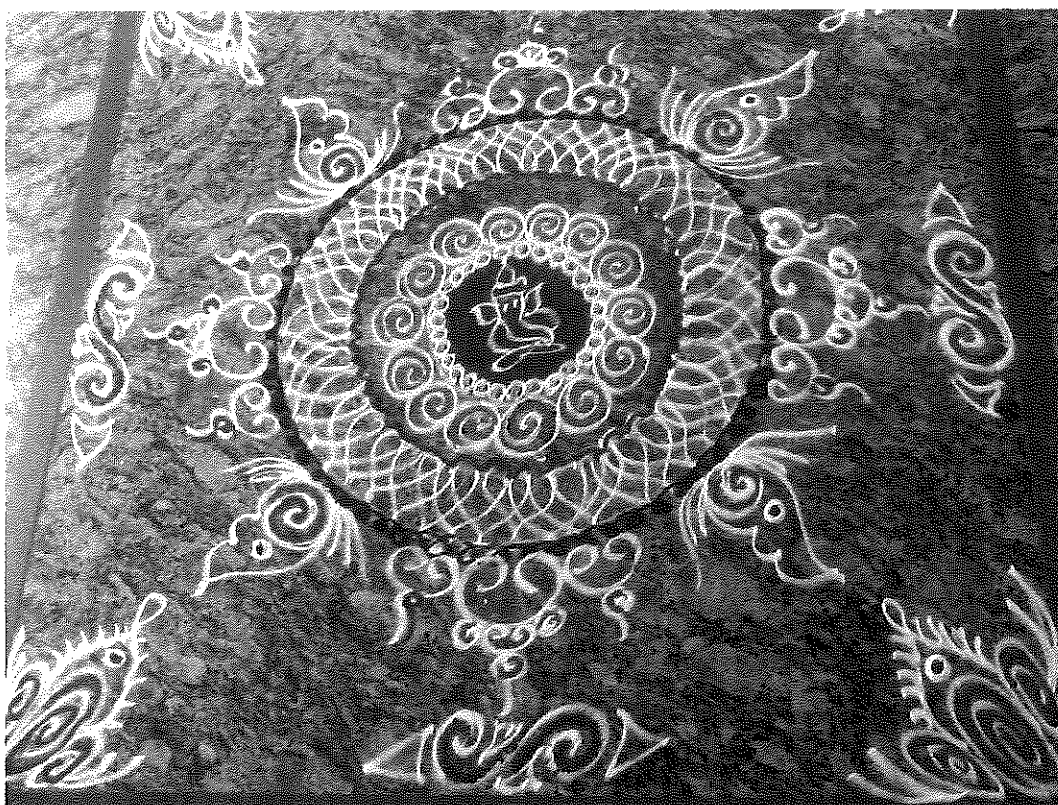
World Coin Price Guide. India-British coin Price Guide. In: *Numismatic Guaranty Corporation*. [online], [cit. 2017-08-20]. Dostupné z: <https://www.ngccoin.com/price-guide/world/india-british-1-2-anna-x-20-1839-cuid-1175752-duid-1581017>

7 Fotografická příloha

Všechny fotografie pocházejí z archivu autorky a byly pořízeny při působení v Púně v období 2009-2012.

Obr. 1: Socha čtyřrukého Ganéši s tradiční myší jako *váhana* nedaleko Talégaónu u původní dálnice Púna - Bombaj. Před Ganéšou je *rangólí* s jeho dalším jízdním zvířetem - pávem.

Obr. 2: Rangólí na oslavu Ganéši v továrně Volkswagenu v Púne.

Obr. 3: Rangólí v továrně Volkswagenu v Púně.

Obr. 4: Prodej sošek Ganéši před začátkem svátku *Ganéš čaturthí* v Púně 2011.

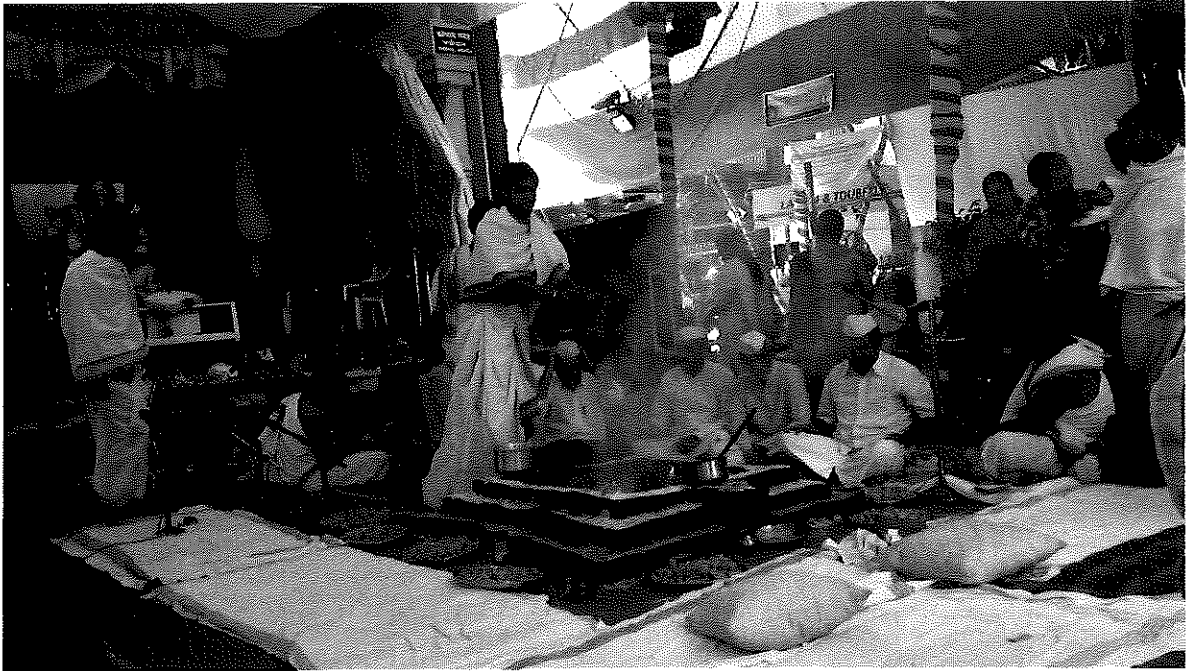
Obr. 5: Zakoupení sošky Ganéši před začátkem svátku *Ganéš čaturthí* v Púně 2011.

Obr. 6: *Múrti Ganěši usazená do pandálu čekající na „oživení“. Ganěš čaturthí v Púně 2012.*

Obr. 7: *Múrti Ganěši na cestě do pandálu. Ganěš čaturthí v Púně 2011.*

Obr. 8: Rozdělávání ohně před púdžou. *Ganěš čaturthí* v Púně 2012.

Obr. 9: Dary Ganěšovi. *Ganěš čaturthí* v Púně 2012.

Obr. 10 : *Árti s rozdáváním darů. Ganéš čaturthí v Púně 2012.*

Obr. 11 : *Vstup do bohatšího pandálu spravovaného trustem. Ganéš čaturthí v Púně 2012.*

Obr. 12 : *Ganěš čaturthí* v Púně 2009.

Obr. 13 : *Ganěš čaturthí* v Púně 2009.

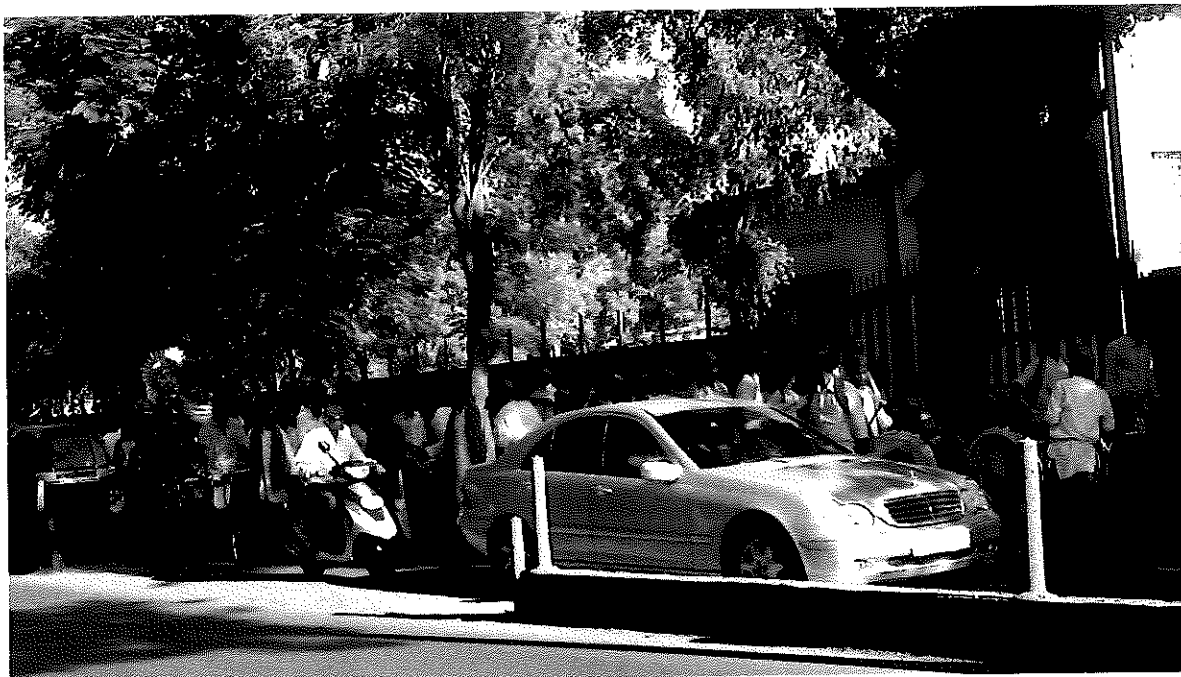
Obr. 14 : Ganéša jako hrdina. *Ganěš čaturthí* v Púně 2009.

Obr. 15 : *Pandál* vyzdobený suvenýry. Vpravo podobizna Tilaka. *Ganěš čaturthí* v Púně 2009.

Obr. 16 : Ganéša v *pandálu* se Šivou. *Ganěš čaturthí* v Púně 2012.

Obr. 17 : Poslední den svátku. Ganéša spolu s průvodem míří k řece. *Ganéš čaturthí* v Púňě 2012.

Obr. 18 : Tradice Šivádžího, který Ganéšu ctil, je v Maháráštre dodnes živá. Na obrázku poutník na jednu z Šivádžího pevností v okolí Púny.